

BUITEN

6^E JAARGANG N^O. 35.

ZATERDAG 31 AUGUSTUS 1912.

Foto C. Steenbergh.

EIKENLAAN NAAR HET KASTEEL ZEGENWERP (N.-B.)

INHOUD:

EIKENLAAN NAAR HET KASTEEL ZEGENWERP (N.-B.), ILL. BLZ. 411	
DE ROOS EN HET VOLKSGELOOF, DOOR FOLKLORUS . . .	412
VAN BRAAMSLUIPERTJES EN FAZANTEN, DOOR F. J. A. . .	413
DE TUINAANLEG BIJ HET KASTEEL MIDDACHTEN, I, DOOR H. F. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN, GE- ILLUSTREERD	BLZ. 414—417
GECONSERVEERD VLEESCH (DE GRAAFWESP VAN LANGUE- DOC) II, NAAR HET FRANSCH VAN J. H. FABRE, DOOR G. H. PRINSEN GEERLIGS, GEILLUSTREERD	BLZ. 416
HEUSDEN, DOOR S., GEILLUSTREERD	BLZ. 418—420
DE HEIDE, DOOR K. SIDERIUS, GEILLUSTREERD . . .	BLZ. 421
LUGANO, GEILLUSTREERD	421

BERICHTEN VAN REDACTIE EN UITGEVERS.

Alle kopij ook die met illustraties, zoomede afzonderlijke illustraties (fotografieën, teekeningen, enz.), gelieve men te zenden aan de redactie, Rokin 74—76, Amsterdam. Duidelijke naam en adresvermelding wordt verzocht ook achter op de foto's.

De uitgevers verzoeken beleefdelyk dit blad te noemen als men naar aanleiding van eene advertentie, een aanvraag of een bestelling aan een adverteerder doet.

Het auteursrecht voor den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de Wet van 28 Juni 1881, Stbl. No. 214.

DE ROOS EN HET VOLKSGELOOF.

VOLGENS de natuurkundigen is Centraal-Azië het middenpunt van het rozengebied. Al vroeg wekte de Roos de aandacht door hare schoone bloemen, en in een Tsjoedengraf, dat waarschijnlijk 7000 jaren oud was, vond men eene munt met het beeld eener Roos. Bij de Indiërs, Syriërs en Egyptenaren werd de Roos op godsdienstige wijze gehuldigd.

Herodotus verhaalt, dat de Babyloniërs bij feestelijke gelegenheden zilveren Rozen droegen, aan staven vastgehecht. Op oude platen en gravuren ziet men er nog de afbeeldingen van.

Later werden de Rozen ook in Griekenland aangetrokken; ze waren van uit Phrygië, Thracië over Macedonië toen naar Griekenland gekomen, en daar werd de Roos aan Aphrodite (Venus) gewijd. Volgens den mythus ontstond zij uit het bloed van Adonis, of bij de geboorte van Aphrodite uit het van haar afvallend schuim der zee. Ook was de Roos geheiligd aan Dionysus (Bacchus), zoodat zij diende op festijnen, gastmalen en in bloemkransen tot sieraad.

Is zij het zinnebeeld der schoonheid, ook is zij dat der vergankelijkheid, zoodat de graven met Rozen werden bestrooid.

Al vroeg werden de Rozen naar Italië overgebracht, en de deftige Romeinen tooiden zich bij het gastmaal met een diadeem van Rozen.

Zoo meen ik eens gelezen te hebben (in Handboek der Romeinsche Antiquiteiten van Dr. Bojessen of in Goodwijn's Romeinsche oudheden) dat keizer Nero voor één gastmaal meer dan drie tonnen gouds voor Rozen moest uitgeven.

Ook legden de Sybarieten zich neder op een legerstede van Rozenbladeren.

In sommige Germaansche streken was de Roos het zinnebeeld der bescheidenheid. Op de biechtstoelen in de kerken en op de raadzaalen stond zij gebeiteld of geschilderd. De oude Germanen hielden in het voorjaar volksvergaderingen op door Rozenhagen omringde pleinen, en de Roos werd bij hen reeds vroeg in verband gebracht met de liefde.

In het Christendom werd de Roos wegens hare schoonheid, haren geur en hare geneeskracht in verband gebracht met de Madonna.

Theobald, graaf van Champagne en Brie bracht de roode Roos mede uit de kruisvaarten.

De graaf van Egmond plukte haar te Provins en plaatste haar in zijn wapen.

Het huis van York voerde eene witte Roos. De jaloerschheid dezer twee familiën voor den troon van Engeland werd in de XVe eeuw de oorsprong van den oorlog der twee Rozen.

In de middeleeuwen kregen de jonge meisjes in verschillende Fransche provinciën eene Rozenhoed als bruidsgift.

Willem van Nangis verhaalt dat de H. Lodewijk zijne dochters

alle Vrijdagen een kroon van Rozen deed dragen, ter herinnering aan de heilige doornen-kroon.

Daar de Roos te allen tijde in een reuk van groote eer stond, gaf zij ook aanleiding tot dichterlijke gebruiken en bijgevoegdheden.

Zij werd b.v. geplant op de graven van jongelingen en maagden, diende tot sieraad bij feestelijke samenkomsten, werd in menig adellijk wapen opgenomen, en ook als beeltenis op munten geplaatst. Als sierplant drong zij eindelijk door in alle tuinen, en vele van deze kregen daardoor eene groote vermaardheid.

In Venetië gingen de jonge edellieden, in zijden of fluweelen wambuis, vergezeld van hunne verloofden, die gekroond waren met witte Rozen, als zinnebeeld der zuiverheid, processie-gewijs, onder het zingen van liederen en „barcarolles”, in rijk met bloemen en linten versierde gondels, Onze-Lieve-Vrouwe ter Lelie vereeren.

De Roos, geplaatst in het schild van een ridder, beteekende er altijd zachtheid, gepaard aan moed.

Ook overal in Europa is de Roos synoniem met geluk en liefde.

Een Roos op den 1^{en} Mei steken aan de deur van eenen jongeling, staat in het Zuiden dan ook gelijk met eene liefdeverklaring. Zoo ook in Duitschland, wanneer men een jong meisje uitnodigt om er eene te gaan plukken. Ter illustratie wil ik hier bijvoegen een vers uit mijne Limburgsche landelijke gedichten, dat in den mond der Limburgers zoo zangerig klinkt:

„Ei kronkled baikske, klaor es glaas,
Ein dörpke, det deep ligt,
Ei kirkske, det dað middenin
Heel leeg oet fruitbuim stikt.
Ei paidje, det nað baëve löp,
Woo gelp-greun hout langs greuit,
'n Heufke mit ei benkske d'rin
Woo flette struukske bleuit.
'n Huuske, woo ein schwalg in woont,
Mit raimkes, och zoo klein
Woo bloemepötjes boete staon,
En trepkes van rooi stein.
Ei maidje boete, ouch 'n jong
Dai e reuske vreugt aan heur,
Och... waim det noe nög neet versteit,
Dai kan ouch nörges veur!....

Bij de verwijfde Romeinen waren in de groote gastmalen de drinkbikers, alsook de genoodigden met bloemen gekroond, en somtijds ontbladerde men Rozen in den drank. In plaats van te zeggen: „bekers ledigen” of zooals 't hier heet „prosit”, zei men toen: „kronen drinken”. Deze ceremonie ging steeds gepaard met hoffelijke en galante spreuken.

In de vertaalde Romanae Historiae van Thomas Goodwijn lees ik o.m. over de Romeinsche feesten: „Eer de Gasten nederzaten wierden gemeenlick hare schoenen uytgetrocken, opdat se de beddekens daer-se op lagen niet en souden vuyt-maken. Van gelijken omgorde sij haer hoofd met hoofdbanden, en hayr-snoeren so dickwils als sij voornamen meer als ordinaer te drincken, om daerdoor de dampen voor te komen, die andersins het hoofd souden beschadigen. Om welke reden sij mede gebruyckten krantsen van „klijf”, en Myrtus-boom en Roosen „waervan de koelheyt de hersenen versterckt”.

Over den oorsprong der Rozen gaan eenige legenden, waarvan ik er een paar wil aanhalen. Een Arabische vertelt ons, dat Mahomed bij zijne opvaart ten hemel, voorbij den troon van God ging. Beschaamd doordat de Almachtige hem recht in 't gelaat zag, bloosde hij zoo erg, dat zijne geheele aangezicht met zweet was bedekt. Terwijl hij toen zijn gelaat met de vingers afdroogde, vielen er twee droppels op de aarde: de eene bracht de rijst, en de andere de Roos voort.

Over den oorsprong der Alpenrozen heet het, dat deze door den mensch niet kunnen verplant worden.

Een jongeling beklom eens een der scherpe rotstoppen, die over een afgrond hing. Hij wilde bloemen met witte klokjes plukken. Eensklaps stond de beschermgeest der bergen vóór hem. Het was eene schoone, jonge vrouw, gehuld in een kleed van sneeuw en gekroond met denne-twijgen.

„Raak deze bloemen niet aan” zei hem de geest „zij hooren God toe; God alleen mag ze plukken”. Doch de jongeling luisterde niet naar die vermaning en plukte een ruiker witte bloemen. De hemel betrok aanstonds, en het scheen den roekelooze alsof de grond onder zijne voeten wegzonk, en gekwetst en bebloed rolde hij in den afgrond.

Sedert dien is de Alpenroos rood geworden, evenals het bloed, waaruit zij ontstaan is.

In de middeleeuwen was de Rozenhoed te Brussel een hoofd-toisel, dat zeer in den smaak viel. Ook waren de hoven, waarin men Rozen kweekte, zeer talrijk. In 1315 leest men in de archieven van Sint-Goedele, verbond Otto Houtmaker zich, in den tijd van de Rozen elken dag eenen hoed van Rozen te leveren aan Katharina, weduwe van Gilles Loose. In de wedstrijden der rederijkkamers zag en ziet men nog meest altijd als belooning bij den prijs van waarde een Rozenhoed schenken.

In België speelde de Rozenhoed alom bij feesten een groote rol; zoo was in de oude gilden de Rozenhoed het sieraad op 't feest van den gilde-koning. Hij moest dienen om de heeren van zijn geïmproviseerd hof te onderscheiden.

De *Rozenhoed* werd zelfs als cijns opgelegd aan den gebruiker van een leen. Den 11^{en} Juni was eertijds te Doornik de dag, die vastgesteld werd voor de ontvangst der tienden, geheeten „tienden der rozen”.

Als eene offerande van *Rozen* bij kerkelijke plechtigheden der R. Katholieken, kunnen wij nog noemen, dat op de meeste plaatsen in ons land, waar de groote processie jaarlijks rondtrekt, kleine meisjes korfjes met *Rozen* dragen, deze al voorttrekkende tusschen den stoet, vóór het H. Sacrament, ontbladeren en de blaadjes op den weg strooien. Ook ziet men, in de kleine plaatsen vooral, nog zoogenaamde „Arken” dan gebouwd, waar de processie onder door trekt en waarin somtijds prachtig bewerkte *Rozenkronen* hangen.

In Engeland vindt men nog het eigenaardige gebruik, om de graven met bloemen te versieren. De week vóór Paschen of Pinksteren vernieuwt men op de graven de planten en bloemen. De *Witte Roos* versiert het graf der jonge meisjes. De *Roode Roos* is bestemd voor de overledenen, die zich door hunne deugden hebben onderscheiden.

Een oud gebruik uit Frankrijk vermeldt ons nog, dat daar in de zesde eeuw St. Médard een prijs instelde voor het meisje, dat uitmuntte door zedigheit, wijsheid en gehoorzaamheid aan de ouders. Die prijs was eene *Kroon van Rozen*.

Ook de volksgeneeskunde staat met de *Roos* in verband. Te Tongeren (in België) wijdt men op den dag van St. Rosa te harer eere *rozebladeren*, die als pap of leschdrank gebruikt worden tegen roos (ziekte). Ook gebruikt men in die streken de gewijde *rozeblaren* als thee of pap bij de huidziekte, die de roos heet.

De bloemblaadjes van eene zekere soort *Roos* (roode) dienen om er eene siroop van te maken.

In de provincie Luik verzamelt men de *rozeblaadjes* in een bokaal, en men drukt er van tijd tot tijd op, om er het sap uit te persen.

Men bewaart deze blaadjes vijf of zes weken, totdat het sap er goed uit is. Het dient om oogziekten te genezen.

Wat ik over de *Roos van Jericho* heb gezegd, zullen de lezers zich nog wel herinneren uit den vorigen jaargang van „Buiten”.

Ik heb eens ergens gelezen, dat het Rosarium of de *Rozenkrans* der Katholieken van Boeddhistischen oorsprong is.

Daaromtrent wenschte ik ook mijn eigene bevindingen even te vermelden.

We weten reeds, dat de *Roos* wegens hare pracht, haar aroom en geneeskraft in verband gebracht werd met de Maagd Maria.

Wie op het denkbeeld van den rozenkrans is gekomen, of hem heeft uitgevonden schijnt niet met zekerheit gezegd te kunnen worden. De een geeft de eer aan Antonius, de vader van het monnikwezen, die in 356 overleed; een ander aan Beda Venerabilis, die geboren werd in 642. Zoo wordt er dan ook beweerd, dat in het graf van Gertruda van Nivelles, die overleed in 667, aaneengeregen kogeltjes werden gevonden, die een overblijfsel moesten heeten van een rozenkrans. Dat echter Dominicus Guzman, de stichter van de orde der Dominicanen in de eerste helft van de 13^e eeuw, het gebruik van den Rozenkrans heeft ingevoerd, door de instelling van de Broederschap van den Rozenkrans, blijkt uit de historie toch eene waarheid te zijn.

Tijdens de kruistochten schijnt de Rozenkrans uit het Oosten te zijn gekomen.

Ik las o.m. ergens, dat Peter van Amiens hem leerde kennen door toedoen van Palestijnsche monniken. Daarom mag het merkwaardig worden genoemd, dat zijn bloedverwanten tot wapen aannamen, eene in groen gestelden zilveren rozenkrans verzegeld van drie gouden *rozen*. Eigenaardig is het ook wel aan te halen, dat de Mohammedanen een gebedensnoer in gebruik hebben, dat bestaat uit 99 kogeltjes, die gemaakt zijn van Mekka's heilige aarde. Zij laten deze kogeltjes door de vingers glijden, terwijl zij dan tegelijkertijd de 99 volkomenheden der godheit uitspreken.

Nog willen we wat mededeelen over de broederschap der *Rozekruisers*.

Velen zullen u op uw vraag: Wat waren Rozekruisers? weten te antwoorden: dat was de naam eener secte uit de zeventiende eeuw.

Maar hoe kwam men aan dien naam?

De meeningen hieromtrent loopen erg uiteen. Moeten wij den franschen geschiedschrijver Naudé gelooven, dan staat de Rozekruiser in verband met *Christiaan Rozenkreutz*, die in de 14e eeuw leefde, en van eenige tovenaars geheime kunsten leerde. Na zijn dood, zoo verhaalt men, werd zijn lijk in eene spelonk gelegd, alwaar het volgens eene orakelspreuk 120 jaren later moest worden teruggevonden. Toen die jaren voorbij waren, zag Andrea, een Luthersch godgeleerde, aan den ingang eener grot een doorboorden steen. Hij lichtte dien op en vond het lijk, houdende in de hand een boek, waarin met gouden letters stond geschreven: „in mijn leven heb ik groote schatten verworven, maar ik heb ze begraven, toen ik zag, dat mijn eeuw ze niet waard was. Mijn nageslacht moge ze ontdekken”.

Anderen weer meenen in het woord te moeten lezen eene samenstelling van kruis en ros. Dit laatste woord zoude dauw beteekenen, die altijd in 't bijgeloof eene groote rol heeft gespeeld.

Eene derde verklaring gaat uit van het feit, dat de leden van de Rozekruisers zich noemden Broeders van de Rooze Cruyce, en als zinnebeeld eene *Roos* door doornen omringd kozen, met

een kruis eroverheen en het randschrift: „Cruz Christi, corona Christianorum”.

Nog maakten in de 17^e eeuw eenige dweepers en goudzoekers zich meester van het door Andrae geopperde denkbeeld, zoodat in 1622 in 's Gravenhage eene vereeniging van Rozekruisers ontstond. Zij noemden zich de *ware rozekruisers*, en hielden Christiaan Rose voor hunnen grondlegger.

Toen later echter Prins Frederik van Brunswijk tot beter begrip kwam over de dweeperij der secte (immers zij deden hunne alchemistische proeven in zijn paleis) en de heksenkeuken liet afbreken, kwamen de Rozekruisers ten val. 't Duurde toen niet lang meer of het was met de Rozekruiserij afgelopen. (Zie ook „Drijver”).

Roermond.

FOLKLORUS.

VAN BRAAMSLUIPERTJES EN FAZANTEN.

HET klinkt misschien vreemd om twee dieren, zoo geheel verschillend van vorm en grootte, van kleur en levenswijze, en die geen ander gemeenschappelijk iets hebben, dan dat zij beide vogels zijn, onder één hoofdstukje samen te vatten. Toch tref ik beide vogels gewoonlijk op de zelfde plekjes aan. Als ik zoo met een fotografietoestel in de duinen rondzwerf en de beste plekjes opzoek, dan moet het al heel raar loopen, als ik niet minstens eenige fazantennesten en verscheidene braamsluipertjes vind. Beiden houden zij van duindoornboschjes, met verdroogde helm er in en dorre bladeren op den grond en beide weten zij zich keurig netjes te verschuilen.

Als zoo'n dofbruine wijfjesfazant lang uitgestrekt en doodstil onder een duindoortje op het nest zit, is het een heele toer om haar te zien en te bespieden voordat men haar van het nest opgejaagd heeft en het kleine grijze vogeltje dat op haar teer nestje tusschen de braamstruiken of in de helm trouw en geduldig zit te broeden, wordt ook niet licht opgemerkt.

De fazanten genieten tenminste in den broedtijd de volle bescherming der jachtopzieners en noodig is het wel, want de mooie vogels hebben zeer vele vijanden. In de eerste plaats is dit natuurlijk de mensch. Bezorgt deze hem in den broedtijd tenminste weinig last, in het najaar maakt hij trouw jacht op het geliefkoosde wild.

Maar dan komen er nog zeer gevreesde vijanden, eerste klas eierdieven en kuikenroovers, zooals eksters, kraaien en Vlaamsche gaaien. Hoezeer de jachtopzieners ook tegen die dieren waken, toch gaan er jaarlijks nog schrikbarend veel eieren en jonge fazantjes op die wijze verloren. Zoo stoorde ik kort geleden nog een kraai in zijn laatste vernielingswerk; ik kwam helaas te laat want de roover was net met het laatste ei bezig. Hij had maar eventjes een nest met veertien eieren geplunderd. Overall lagen de eieren om en bij het nest verspreid, ieder ervan met een groot gat er in en majoor had er wel voor gezorgd dat zij schoon leeg waren, alles had hij opgeslorpt.

Daarbij komt nog dat de fazant nu niet direct een snuggere vogel is. Overvalt gij hem plotseling, dan is hij dikwijls te verschrikt om weg te vliegen en kunt gij hem zoo pakken. Het is dan ook niet zoo erg vreemd dat van de groote hoeveelheid kuikens, dikwijls meer dan de helft om het leven komt.

Toch bezitten de kleine diertjes ook weer een prachtig natuurlijk beschermingsmiddel, een soort mimicry en dat is hun kleur en teekening. Zóó ziet gij de oude fazant met de kuikentjes verschrikt opschieten en zóó ziet gij niets meer, het is alsof zij in den grond verzonken zijn. In werkelijkheid is de oude fazant er vandoor gegaan nadat zij een waarschuwend „klok, klok” aan haar „little-ones” gegeven heeft, maar als gij dan op uw knieën, duim voor duim den grond afzoekt, ieder kluitje en dor blaadje, ieder verschrompeld takje goed bekijkt, dan kunt gij ze wel weer terug vinden, die kleine rakkers. Doodstil en onbeweeglijk zitten zij in elkaar gedoken tegen kluitjes en oneffenheden van den grond aangedrukt en hun teekening harmonieert zoo merkwaardig met de omgeving, dat zij werkelijk prachtig beschut zijn; slechts een paar zwarte kraaltjes van oogen kijken u onderzoekend, angstig aan.

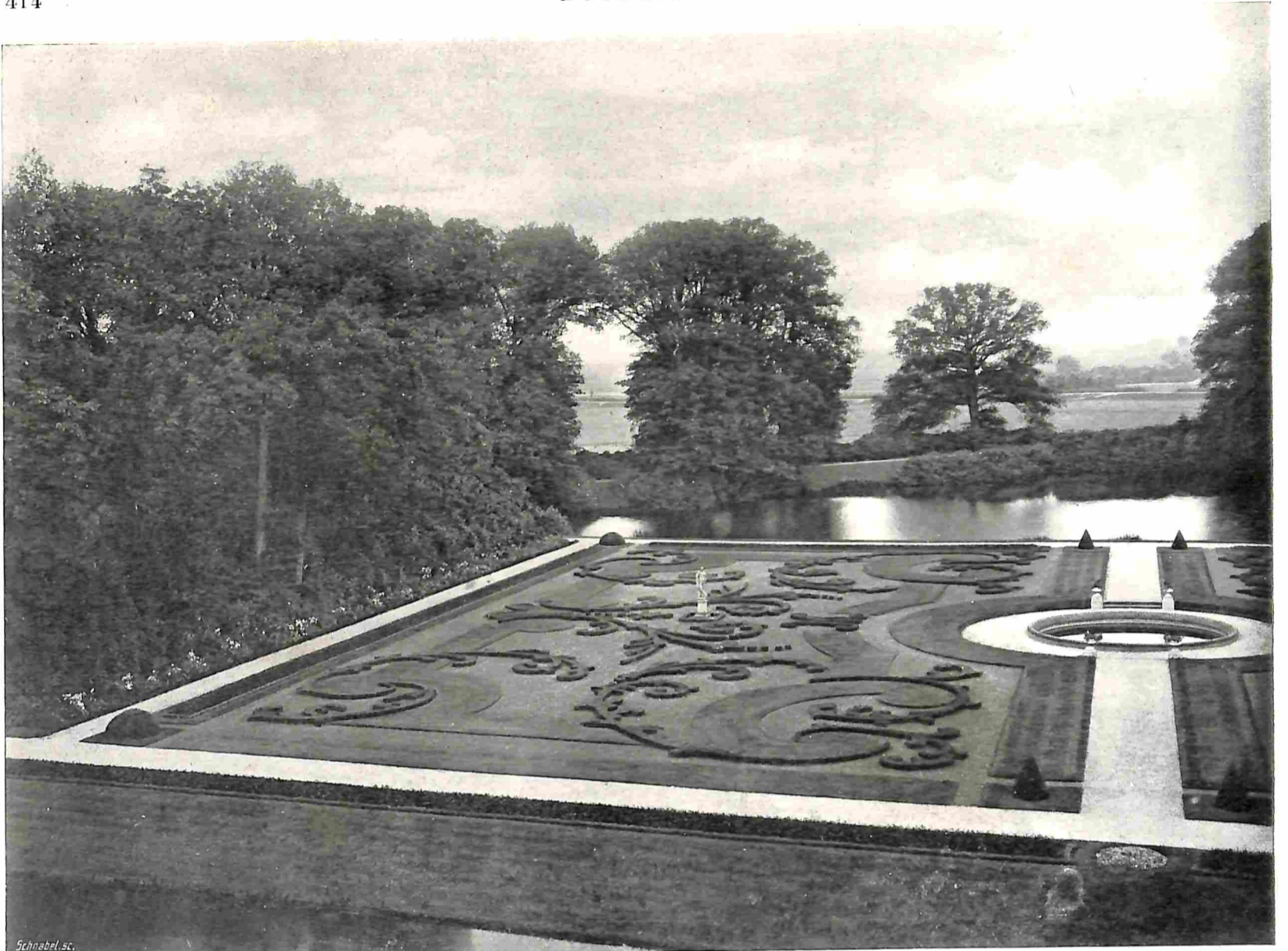
Ten slotte wil ik nog iets van het braamsluipertje zeggen. De meeste menschen kennen het kleine vlugge grijze vogeltje wel, dat zoo vlug door de duindoorns wipt; het is een onzer meest algemeene duinvogeltjes. Opdat zijn eigenaardige naam geen verwarring zal verwekken dient gezegd te worden dat het een insectenetertje is. Ik denk wel dat hij af en toe eens een stukje braam zal snoepen, maar zijn hoofdvoedsel bestaat toch uit kevertjes, wormpjes, vliegen en muggen, die hij evenals zijn vriend de vliegenvanger heel handig bemachtigen kan.

Ge merkt dus wel, dat zoo'n zwerftocht in het duin soms heel wat moois en interessants kan opleveren.

F. J. A.

ONZE VOORPLAAT.

Als een bijzonderheid worde hier nog vermeld, dat de fraaie eikenlaan voor het kasteel Zegenwerp in Noord-Brabant niet minder dan drie kwartier lang is.

Schnabel, sc.
Foto Aug. F. W. Vrgt.

HET LE-NOTRE-PARTERRE (MAROT) BIJ MIDDACHTEN.

GEZIEN VAN HET KASTEEL AF. MET DOORZICHT OP DE OMGEVING. AAN DE LINKERZIJDE EEN MODERNE BLOEMRAND.

DE TUINAANLEG BIJ HET KASTEEL MIDDACHTEN.

I.

REEDS eenigen tijd geleden verzocht de Redactie van dit weekblad mij, om een artikel te schrijven naar aanleiding van eenige bijgevoegde fotografieën van den tuinaanleg rondom het kasteel Middachten. Nu... aanlokkelijk was dit aanbod wel! Want ik herinnerde mij Middachten, zooals ik het gezien had, den vorigen zomer. Jonge, jonge, wat was de natuur daar mooi! Wat een prachtige vergezichten! En dan die bosschen, die oude boomgroepen! Ik besloot echter, met mijn tweede bezoek aan Middachten te wachten, totdat de natuur haar feestelijk lentekleed zou hebben aantrokken.

O, die Aprilmaand van 1912! Die mag zeker wel opgeschreven worden in de annalen van den natuurliefhebber! De heete, droge zomer van 1911 had boomen en heesters geprikkeld tot het vormen van ontelbare bloemknoppen. En met het warme Aprilweer ontplooiden zelfs Acacia, Catalpa en noteboom de jonge blaadjes reeds. En zoo heeft dan ook de Lente van 1912 een bloemenweelde vertoond, zooals in ons klimaat zelden wordt aanschouwd. Ook in Middachten heeft de lente hoogtij gevierd. Want daar kunnen boomen en heesters zich vrij ontwikkelen. Een sterk contrast dus met die zoogenaamde onregelmatig aangelegde tuintjes, zooals er in ons land helaas nog zoo veel bestaan; waar de wegen in zeer onnatuurlijke bochten gelegd zijn en waar de boomen tot kapstukken gesnoeid zijn en de heesters tot vlakke, vormlooze massa's geschoren worden! Daar zal men geen of weinig bloemen zien; want nooit werd de natuur zóó miskend en mishandeld als juist daar! Ik denk hier onwillekeurig aan het prachtwerkje van Abbé De Lille: *Les jardins, ou l'art d'embellir les paysages*, 2e édition 1782: 1)

— — — — — Plantez en abondance

Ces souples arbrisseaux et ces arbres mouvans
Dont la tête obéit à l'haleine des vents;
Quels qu'ils soient, respectez leurs flottante verdure.
Et défendez au fer d'outrager la nature.
Voyez la dessiner ces chênes, ces ormeaux
Voyez comment sa main, du tronc jusqu'aux rameaux
Des rameaux au feuillage augmente leur souplesse.
Des ondulations leur donne la mollesse.
Mais les ciseaux cruels... Prévenez ce forfait,
Nimphes des bois, courez — — — — —

In het bovenstaande is in enkele woorden de harmonische opbouw van onze boomen geschetst. En ofschoon nu voor het geoefende oog van den natuurliefhebber de boomen dat fraaie samenstel van lijnen 's winters het beste vertoonen, is toch voor mij de lente juist het gunstigste tijdstip, om hiervan te genieten, d.w.z. als de boomen zich hullen in eene geheimzinnige, doorzichtige, fijngetinte bruidsluier. Er gaat dan van de natuur eene dichterlijke bekoring uit, welke zelfs invloed uitoefent op den leek, die niet weet, dat juist dat geheimzinnige, teergetinte, vooral veroorzaakt wordt door de bloemen. De eschdoorns, notebomen, esschen, eiken, berken en beuken... wat zijn zij dit jaar mooi geweest!

De tuinen van Middachten worden niet alleen door de natuur omgeven. De natuur dringt er in door tot in de onmiddellijke nabijheid van het kasteel. En die losse boomgroepen omsluiten dan enkele stukken grond, die aan het gebouw een architectonischen voorgrond geven. De natuurlijke omgeving wordt op haar beurt weer doorsneden door rechte lanen, die in verband met de hoofdader, (de Middachter allee), een systeem vormen over eene uitgebreide streek. *Natuur en kunst doordringen elkaar hier dus en vormen één machtig geheel.* Wat nu de enkele stukken grond betreft, die tusschen de twee grachten gelegen en, zooals wij reeds zagen, door hoog geboomte omgeven zijn, deze vormen ieder weer een ander beeld. En hierin ligt juist het aantrekkelijke van Middachten. Niet alleen wordt hierdoor eene verscheidenheid verkregen, die den leek aangenaam aandoet, maar vooral voor den vakman is juist deze verscheidenheid van groote bekoring, omdat hij daardoor herhaaldelijk nieuwe indrukken verkrijgt en vooral ook, omdat Middachten daardoor bij hem ook andere beelden te voorschijn roept. Nu eens verplaatst hij zich met zijne gedachten naar het zonnig Italië of naar Frankrijk in de 17de eeuw, dan weer ziet hij in zijne verbeelding de *Nederlandsche kasteelen met hunne door boomgaarden omzoomde grachten*, of wel de *doolhoven der Middeleeuwen*, of wel de *Hollandsche tuinen der 16e en 17e eeuw*. Maar ten laatste, als hij nog eens dit harmonisch en toch schijnbaar onder verschillende invloeden ontstane geheel overziet, dan komt hem de *glorierijke regeering van Willem III* in gedachte. Toen was het immers de tijd van reactie, de tijd van den grooten Marot, die, na de herroeping van het Edict van Nantes (in 1685) in ons

land gekomen, op elk mogelijk gebied der versieringskunst zijne onder Italiaanschen en Franschen invloed ontstane ontwerpen aanpaste aan datgene, wat hij in Nederland vond.

Men zou dus den indruk kunnen krijgen, dat de tuinen van Middachten *in den zelfden tijd ontstaan zijn als het herbouwde kasteel*, (na de vrede van Rijswijk in 1687) en evenals dit laatste ook den stempel dragen van Nederlandschen, Italiaanschen en Franschen invloed... Maar die beplanting is gedeeltelijk betrekkelijk nog jong! Er is later nog weer hier en daar in veranderd. Die doorzichten zijn er later in aangebracht. Ja juist, de aanleg is niet in eens, maar geleidelijk, bij gedeelten, ontstaan... en juist de ornamentbedden dateeren pas van den laatsten tijd. Hij, die deze laatste gewrocht heeft, heeft zich echter in moeten denken in een tijd, die reeds twee eeuwen achter ons ligt. Maar de omlijsting... hoe is het daarmee gesteld? Welnu, evenals de oude boomgaarden ons doen denken aan de middeleeuwen, zoo herinneren die vrijgroeijende boomen ons aan de Hollandsche tuinen vóór den tijd van Marot. Ja, Marot zelf heeft ze nog in zijne ontwerpen toegepast 2). De losse groepeeringsen en de doorzichten doen ons echter weer denken aan den onregelmatigen stijl. *En zoo vormen de verschillende onderdeelen van dezen aanleg een schakel, die het verre verleden met het heden verbindt.* Wil men dus den aanleg van Middachten naar waarde waardeeren, dan is het noodzakelijk, ten minste in groote trekken de ontwikkeling na te gaan van beide stijlen 3).

Tusschen den tijd van Marot en het eerste optreden van den landschapstijl in Engeland ligt nog een tijdvak van + 50 jaar. (Stowe werd door *Kent* in 1732 aangelegd). Dit tijdvak kenmerkte zich in ons land door eene krachtige herleving van de tuinkunst. De door de Franschen vernielde kasteelen en buitenverblijven werden weer opgebouwd; de tuinen weer opnieuw aangelegd. En dat deze tuinaanleg langzamerhand den invloed ondervond van den Le-Nôtre-stijl, wie zal zich daarover verwonderen? Versailles, in 1661 begonnen, werd in 1688 voleindigd en de roem van *Le-Nôtre* drong uit den aard der zaak ook in ons land door. Toch overwoog bij ons gedurende de eerste twintig jaren na den vrede van Rijswijk nog de stijl der „Mollets”, de voorgangers van *Le-Nôtre*. En zoo zien wij dan ook bijv. de verschillende uitgaven van het werk van *Van der Groen* verschijnen van af 1669 tot 1721. In 1718 verschenen de voornaamste werken van *Marot*; — in 1711, 1715 en 1739 de Nederlandsche vertalingen van het boek van *d'Argenville*, het standaardwerk van den Le-Nôtre-stijl. Daarnaast zagen vanaf 1700 tot omstreeks 1739 talrijke werken het licht met beschrijvingen en afbeeldingen van groote en kleine Nederlandsche buitenverblijven. In de tweede helft der 18de eeuw echter trad verval in. Toen drong de landschapstijl van Engeland uit langzamerhand in Europa door. Het was een tijdperk van strijd, waarin de twee richtingen scherp tegenover elkander stonden. Jammer genoeg zijn toen talrijke kunstwerken op het gebied der tuinkunst vernietigd. Zelfs Versailles heeft een oogenblik gevaar geloopt 4).

Toch zagen in de verschillende landen van Europa de voor mannen al spoedig in, dat beide stijlen hun recht van bestaan hebben. En zoo zag *Abbé de Lille* zich niet alleen genoodzaakt, om in het hierboven reeds aangehaalde boekje, (1782), de fouten aan te wijzen, waarin men bij beide richtingen vervallen was. Hij kende ook aan iedere richting recht van bestaan toe. En daar waar het nu mijn taak zou zijn, den lezer met eenige weinige woorden de twee richtingen te karakteriseeren, geef ik alweer het woord aan den dichter, wiens pen zooveel beter gesneden is dan de mijne en dien ik zoo hoogacht juist wegens zijne rechtvaardigheid, zijne breede gedachten en zijn alomvattenden geest:

Mais avant de dicter des preceptes nouveaux,
Deux genres, des long-tems ambitieux rivaux,
Se disputent nos vœux. L'un a nos yeux présente
D'un dessein regulier l'ordonnance imposante,
Prête aux champs des beautés, qu'ils ne connaissaient pas.
D'une pompe étrangère embellit leur apas,
Donne aux arbres des loix, aux ondes des entraves,
Et, despote orgueilleux, brille entouré d'esclaves.
Son air est moins riant et plus majestueux.
L'autre, de la nature amant respectueux,
L'orne, sans la farder; traite avec indulgence
Ses caprices charmans, sa noble négligence,
Sa marche irrégulière, et fait naître avec art

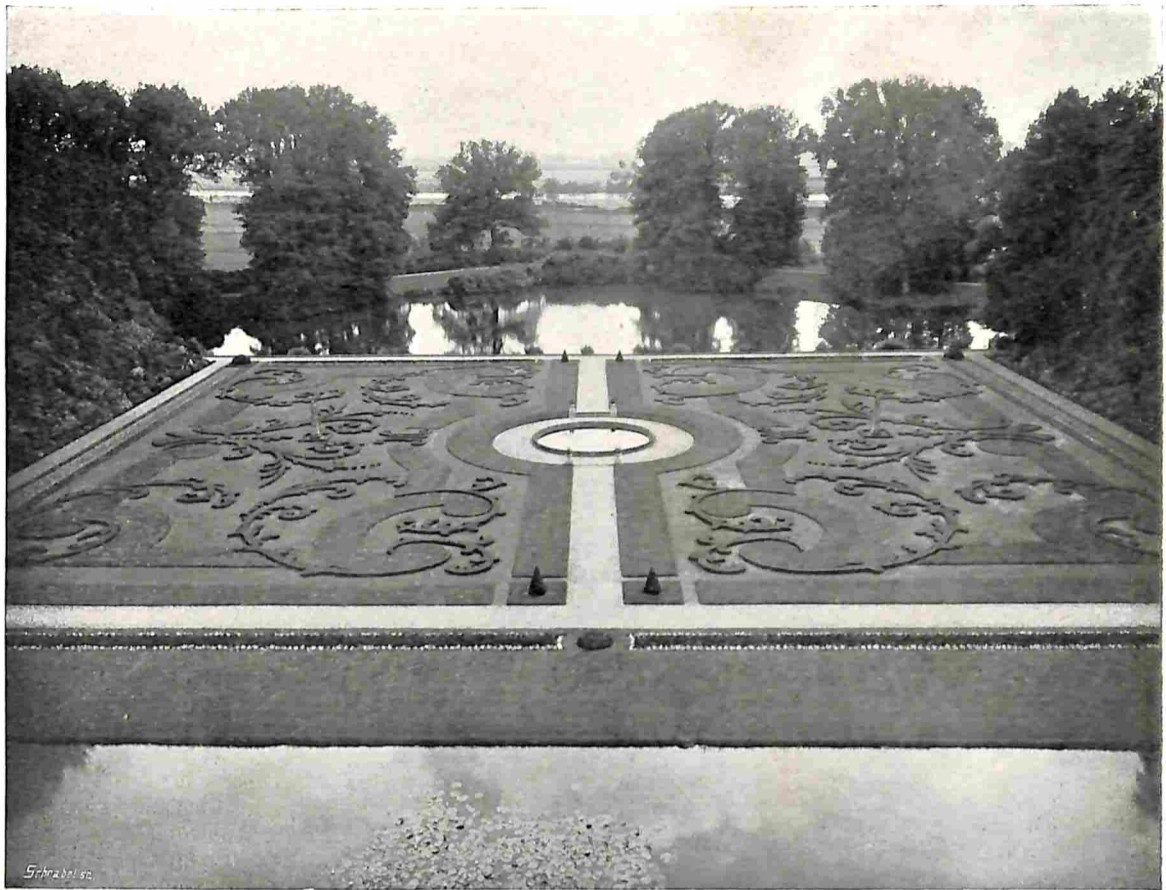

Foto Aug. F. W. Vogt.

HETZELFDE LE-NOTRE-PARTERRE IN ZIJN GEHEEL.
DE REGELMATIG GEVORMDE VIJVER BEGRENSD DOOR RHODODENDRONS.

Les beautés du désordre et même du hasard.
Chacun d'eux a ses droits; n'excluons l'un ni l'autre.
Je ne décide point entre Kent et Le Nôtre.
Ainsi que leurs beautés, tous les deux ont leur loix
L'un est fait pour briller chez les grands et les rois;
Les rois sont condamnés à la magnificence.
On attend autour d'eux l'effort de la puissance;
On y veut admirer, enivrer ses regards
Des prodiges du luxe et du faste des arts.
L'art peut donc subjuguier la nature rebelle.
Mais c'est toujours en grand qu'il doit triompher d'elle.
Son éclat fait ses droits, c'est un usurpateur;
Qui doit obtenir grace, à force de grandeur.
Loin donc ces froids jardins, colifichet champêtre,
Inspides réduits, dont l'insipide maître
Vous vante, en s'admirant, ses arbres bien peignés,
Ses petits salons verts bien tondus, bien soignés,
Son plan bien symétrique, ou jamais solitaire,
Chaque allée a sa sœur, chaque berceau son frère,
Ses sentiers ennuyés d'obéir au cordeau,
Son parterre brodé, son maigre filet d'eau,
Ses buis tournés en globe, en pyramide, en vase,
Et ses petits bergers, bien guindés sur leur base.
Laissez-le s'applaudir de son luxe mesquin;
Je préfère un champ brut à son triste jardin.
Loin de ces vains apprêts, de ces petits prodiges,
Venez, suivez mon vol au pays des prestiges,
A ce pompeux Versailles, à ce riant Marly,
Que Louis, la nature et l'art ont embelli.
Là, tout est enchanté....

Het bovenstaande geeft een treffend beeld van het verval van den regelmatigen stijl. Ook tegen de foutieve opvattingen van den landschapstijl trekt deze schrijver te velde. Want de tuinen, die de regelmatige aanlagen in Frankrijk, Duitsland en Nederland vervingen, stonden meestal, zij aesthetisch oogpunt beschouwd, niet zeer hoog. Hiervan getuigt o.a. voor ons land het boek van *Van Laar*. Mannen als *Repton* (1752—1818) en *Fürst von Pückler Muskau* (1785—1871) waren noodig, om het vak op te heffen tot het tegenwoordige standpunt. Beiden hebben respectievelijk in 1803 en 1834 standaardwerken geschreven. Het voornaamste werk van den laatstgenoemden is de aanleg van het park te Muskau (1815—1844). Van de talrijke andere mannen, die het vak door hunne werken vooruitbrachten noem ik hier alleen *Zocher* en *Petzold*, die respectievelijk van 1818—1856 en van 1860—1890 in ons land werkzaam waren. Den geheelen bewonderingswaardigen ontwikkelingsgang van de tuinkunst gedurende de 19de eeuw te schetsen, zou hier te veel plaats vorderen. Laat ik dus volstaan, met te zeggen, dat de regelmatige stijl nooit geheel is verdrongen. In Engeland bleven in de onmiddellijke omgeving der kasteelen meestal de oude regelmatige tuinen gehandhaafd. Pas na de revolutie (1789) is de landschapstijl in Frankrijk algemeen toegepast geworden. In Normandië vooral heeft naar het schijnt de oude stijl het langst zuiver bestaan. (In het goed geïllustreerde boekje „Le Jardinier

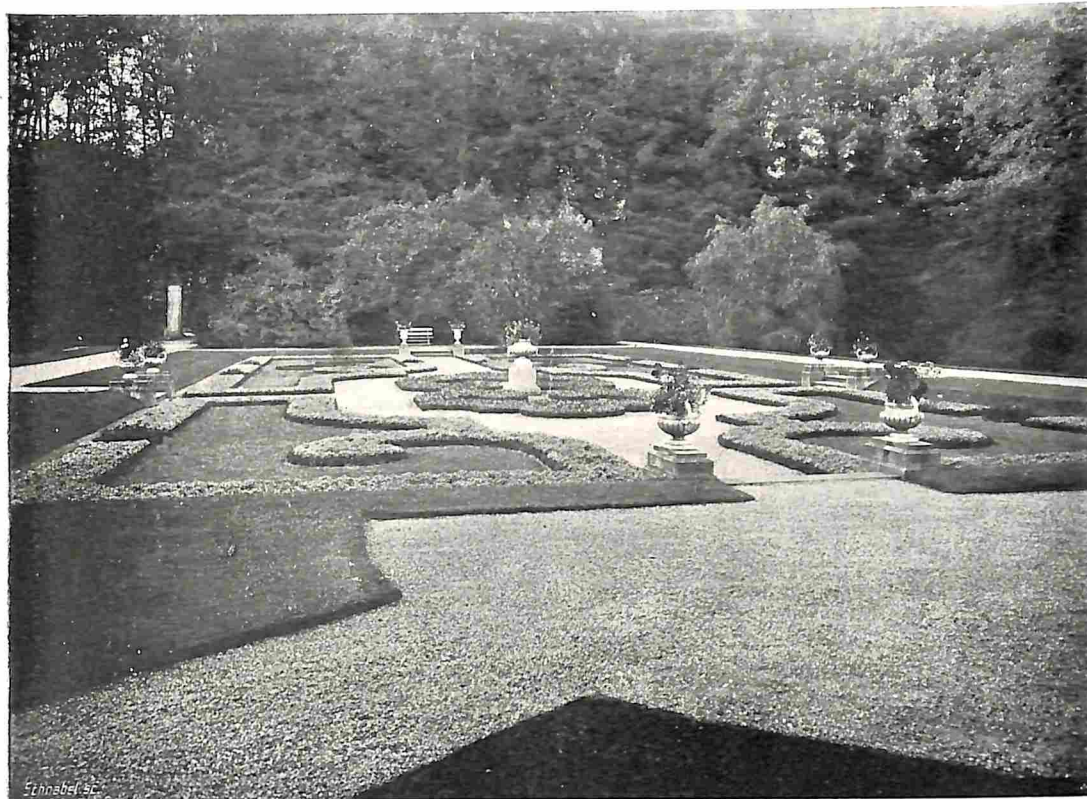

Foto Aug. F. W. Vogt.

DE TUINAANLEG BIJ HET KASTEEL MIDDACHTEN.
BLOEMPARTERRE MET NATUURLIJKE OMLIJSTING.

fleuriste" door L. Siger, (Rouaan 1787), wordt van den onregelmatigen stijl geen melding gemaakt). Overigens kwam de regelmatige tuin als het ware gelouterd uit den strijd weer te voorschijn. En hoe meer de landschapstijl zich volmaakte, zoo veel te meer ruimte werd er gegund aan den regelmatigen stijl; zoodat in vele gevallen beide stijlen naast elkander werden toegepast op hetzelfde terrein. Voorganger hierin was Dr. Ludwig Schell. Geboren in 1750, ging hij op zeer jeugdigen leeftijd de standaardwerken van *Le-Nôtre* bestudeeren (Versailles en Trianon), In 1773 van daar naar Engeland! Daar bezocht hij de standaardwerken van *Kent*, (Stowe), *Browne* (Blenheim), en *Chambers*, (Kew). In 1777 naar Schwetzingen teruggekeerd, wist hij in den aanleg van het park aldaar aan beide stijlen recht te doen wedervaren. In 1804 eene vaste aanstelling in München verkregen hebbende, onderscheidde hij zich tot aan zijn dood in 1823 vooreerst door den verderen aanleg der „Englische Gärten" te München; maar vooral door de wijziging van het beroemde, van 1702—1705 door den Nederlandschen tuin ingenieur *Carbonet* in den *Le-Nôtre*-stijl aangelegde park Nymphenburg. De regelmatige voorgrond van het kasteel bleef behouden. Het overige park werd echter in den landschapstijl aangelegd; groote meren, (één van ± 5½ H.A. oppervlakte), gegraven, enz.

Jammer genoeg is deze gedeeltelijke eerbiediging van een ouden aanleg eene uitzondering op den regel. Tegenover enkele gespaarden zijn er honderden oude kasteelen, zoowel in Engeland als op het vasteland van Europa, die geheel en al van hunne vroegere omgeving beroofd zijn geworden. Deze fout nog zoo veel mogelijk te herstellen is de levenstaak, die enkele der voormanen van den laatsten tijd zich gesteld hebben. Van deze laatste noem ik hier *H. Poortman* voor ons land, *A. Duchène* voor Frankrijk en Engeland, en *M. Sozano* voor Spanje. Hun werk werd echter voorbereid door talrijke voorgangers (waarvan wij hier alleen *Ed. André* zullen noemen). Ook verschilt hun werk in zoover van dat van *Fr. Ludwig Schell*, dat bij hen beide stijlen elkaar meer doordringen. Van zulk een volmaakt samengaan, zulk eene versmelting als het ware van kunst en natuur, waarbij toch ook groote contrastwerkingen verkregen worden, geven vooral de Italiaansche tuinen van het begin der 16de eeuw ons de bijna onbereikbare voorbeelden. Tenminste.... tot dusver onbereikbaar! De Italiaansche natuur, die van den Italiaanschen tuin een integreerend deel uitmaakt, is niets anders dan eene voortzetting van de bestaande omgeving. Het Italiaansche landschap bestond reeds; — het landschap, (d.w.z. het *natuurlandschap* en niet het *cultuurlandschap*), moest in de meeste streken van Europa op nieuw gevormd worden. En zulk eene herschepping als het ware van het inheemsche landschap is het streven geweest van *Repton* zoowel als van *Fürst von Pückler Muskau*. Beiden werkten dan ook uitsluitend met inheemsche planten! Geheel in den Italiaanschen geest echter werd het park rondom het kasteel Linderhof in Beieren, (in 1869—1875) aangelegd door *K. von Effner*. En ook hier werd alleen van inheemsche planten gebruik gemaakt. Maar... *Von Effner* had ook ter ondersteuning een van de fraaiste berglandschappen.

(Slot volgt).

H. F. HARTOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN.

- 1) In 1808 door *Bilderdyk* in het Nederlandsch vrij bewerkt,
- 2) Das Ornamentwerk des *D. Marot*, 1892. (Reproductie van het in 1705 uitgegeven werk).

3) Ik heb mij hierin zooveel mogelijk beperkt. Ik heb in het onderstaande vooral op het oog de verklaring van het samengaan der twee stijlen en van de enkele onderdeelen, die men in Middachten aantreft. Binnen zeer korten tijd hoop ik echter elders in eene serie geïllustreerde artikelen in groote lijnen de ontwikkeling te schetsen van de tuinkunst in ons land vanaf de vroegste tijden tot nu toe. De deskundige lezer zal reeds in dit artikel bemerken, dat ik over verschillende zaken eene persoonlijke meening heb. In de hierbedoelde artikelen is het vooral mijn streven, het verband na te gaan tusschen de ontwikkeling der tuinkunst, de geschiedenis van ons volk en de ontwikkeling der andere fraaie kunsten.

4) Zie „Théorie der Jardins", (in 1776 geschreven door *J. M. Morel*), in de noot op bladz. 18.

GECONSERVEERD VLEESCH.

(DE GRAAFWESP VAN LANGUEDOC). II.

HOE legt de graafwesp dit verlammen aan? *) De mensch, ja zelfs de geleerde, zou aarzelen, hij zou z'n tijd met vruchteloze proefnemingen zoek brengen en misschien ten slotte, in de vaste overtuiging toch niet te slagen, van verdere pogingen afzien. Laat hij dan eens een lesje bij de graafwesp komen nemen. Zonder 't ooit geleerd te hebben, zonder 't anderen te hebben zien doen, is zij een even handig als bekwaam operateur. Zij kent de meest verborgen

geheimen der zenuw-physiologie, of liever zij doet alsof zij ze kent. Zij weet dat onder den schedel van haar slachtoffer een snoer van zenuwknoopen verborgen is, iets dergelijks als de hersenmassa der hooger bewerkte dieren. Zij weet, dat dit zenuwcentrum de monddeelen beheerscht en bovendien de zetel van den wil is, zonder wiens bevel geen enkele spier zich samen-trekt. Zij weet ten slotte, dat door dit orgaan te kwetsen elke weerstand ophoudt en het insect tot een willoos slachtoffer is gemaakt. Wat de wijze van opereeren betreft, dit is voor haar de meest eenvoudige zaak der wereld; en wanneer we ons zijn werkwijze eigen hebben gemaakt, zullen wij op onze beurt zijn methode kunnen toepassen. Het instrument, dat zij hierbij bezigt is niet de angel: het insect is verstandig genoeg om te begrijpen, dat hier 't samenknijpen de voorkeur verdient boven een vergiftigen prik. Laten wij voor zijn beslissing deemoedig het hoofd buigen, want we zullen aanstonds zien, dat het aanbeveling verdient ons liever onkundig te verklaren dan het beter te willen weten dan het dier.

Uit vrees dat een nieuwe redactie 't verheven talent van dezen genialen operateur niet geheel naar waarheid zou weergeven, schrijf ik hier mijn aantekeningen letterlijk over, zooals ik ze op de plaats zelve heb neergekrabbeld, onmiddellijk na afloop van 't door mij gadeslagen schouwspel.

De wesp vindt dat haar stuk wild telkens aan de grassprietten haken blijft en haar 't vervoer te lastig maakt. Ze blijft dan staan om haar slachtoffer de navolgende operatie te doen ondergaan, het een soort van genadeslag toe te brengen. Het hymenopteer, schrijlings op haar prooi gezeten, doet de halsgeleding breed gopen. Vervolgens grijpt ze den hals met haar kaken en wroet net zoo lang naar voren, tot ze de zenuwknoopen te pakken heeft. Deze bewerking maakt het slachtoffer volkomen weerloos. Ik ben zoo vrij geweest, mij dit geopereerde exemplaar toe te eigenen, ten einde het verdere verloop van 't proces te kunnen nagaan. 't Sprekt van zelf, dat ik me gehaast heb op mijn beurt, de methode van opereeren, me door de graafwesp voorgedaan, op levende wingerdsprinkhanen toe te passen. Ziehier de vergelijkingen tusschen mijn resultaten en die van het hymenopteer.

Twee ephippigeren, wien ik de zenuwknoopen van den kop met een tangetje gegrepen en saamgedrukt heb, geraken onmiddellijk in een zelfden toestand als de slachtoffers der graafwesp, maar ze sjilpen nog een weinig als ik haar dekschilden met de punt van een naald beroer en ook met de pooten maken ze nog eenige langzame en onregelmatige bewegingen. Dit vindt ongetwijfeld zijn verklaring daarin, dat mijn geopereerden niet van te voren aangetast zijn in de zenuwknoopen van den thorax, zooals die van de wesp, welke daar vooraf een prik met den angel ontvangen hebben. Dat ik dit gewichtig punt niet verzwijg, bewijst, dat ik geen al te slecht leerling ben geweest en dat ik de kunst van mijn professor in de physiologie tamelijk goed heb afgekeken.

't Is niet zonder eenige zelfvoldoening, ik beken het gaarne, dat ik het al dadelijk bijna even goed gedaan heb, als het dier zelf. Wat zeg ik? Even goed. Wacht nog even en ge zult zien, dat ik nog lang bij de graafwesp school zal moeten gaan. Mijn twee patiënten overleven de operatie niet lang; na een dag of vier, vijf heb ik niets dan een paar vormloze cadavers over. En die van de graafwesp? Is het nog noodig het te zeggen: tien dagen na de operatie zelfs is die nog in volmaakt ongeschonden bestemd was. Neen, nog mooier: weinige uren slechts na die

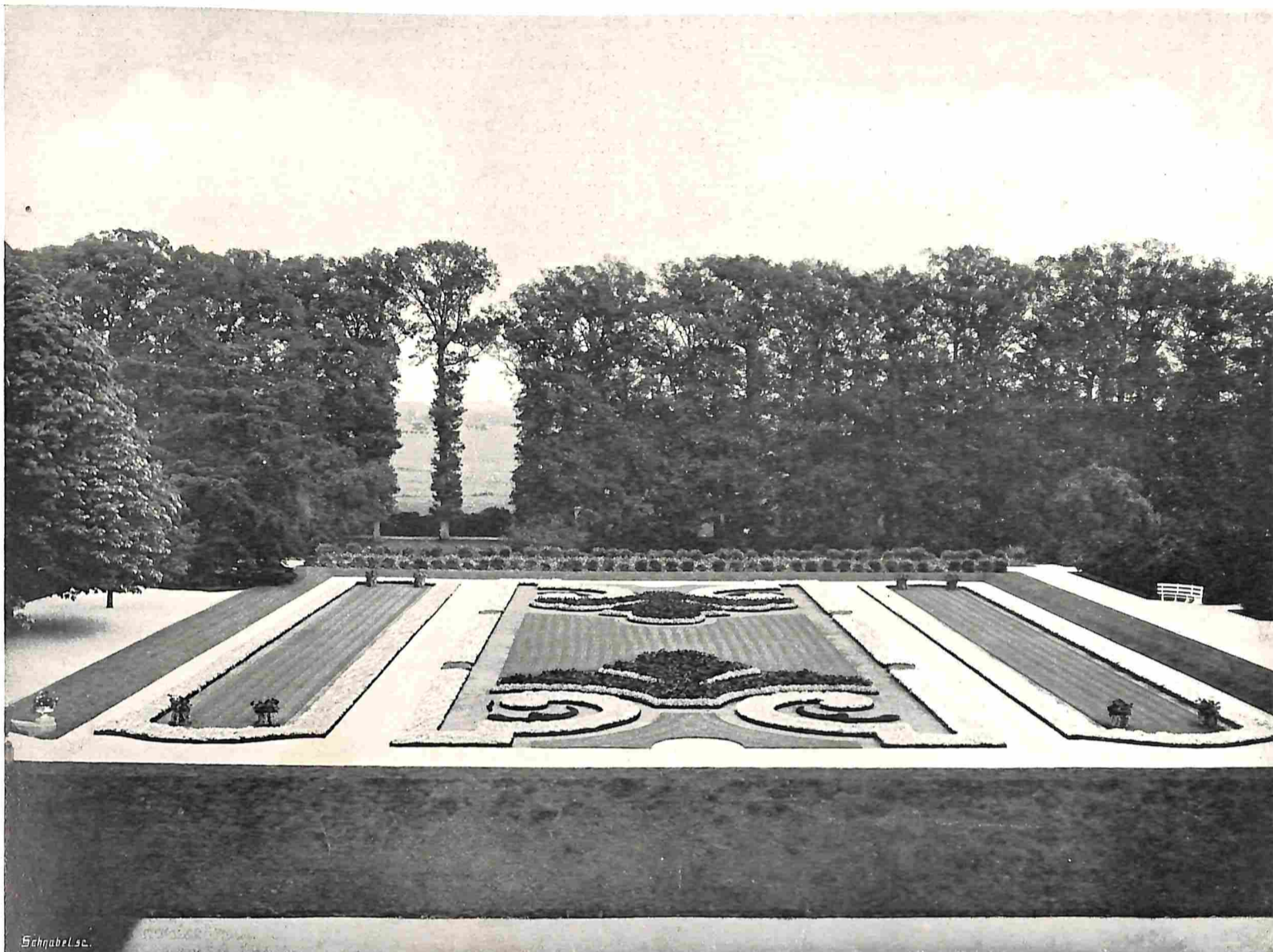

Foto Aug. F. W. Vogt.

DE TUINAANLEG BIJ HET KASTEEL MIDDACHTEN. BLOEM-PARTERRE, OMLIJST DOOR LOSSE BOOMGROEPEN. LINKS DE ATLANTISCHE CEDER. — HET DOORZICHT OP DE OMGEVING IS HIER NOG SLECHTS GEDEELTELIJK UITGEVOERD.

herseneroperatie keeren de onwillekeurige bewegingen van pooten, sprieten, palpen, legboor en kaken terug, precies alsof er niets gebeurd was; kortom het dier is tot denzelfden toestand weergekeerd waarin het was, voor de graafwesp het gebeten had. En die bewegingen zijn sedert blijven aanhouden, maar namen dagelijks in kracht af. De wesp had haar slachtoffer slechts in een staat van tijdelijke verdooving gebracht, en wel voor zoo lang, dat hij hem zonder tegenstand naar huis kon sleepen en ik, die meende haar gelijke te zijn, ik ben slechts een onhandige en wreede slachter geweest.

Met haar onnavolgbare handigheid heeft ze de hersens kunstig saamgeknepen om eene verdooving van enkele uren te doen ontstaan, en ik heb in mijn ruwe onwetendheid met mijn tang dat kostbare orgaan, dien zetel van 't leven, op meedoogenlooze wijze vernield.

Als iets me kan weerhouden over dezen misslag te blozen, dan is het de stellige gedachte, dat er heel weinigen gevonden zullen worden, die zich met deze handige operateurs zouden kunnen meten.

Het is me nu ook volkomen duidelijk geworden, waarom de graafwesp zich niet van haar angel bedient om de zenuwknoopen van den kop te kwetsen. Een enkel drupje gif toch, in dit orgaan, 't centrum der levensfunctiën, geboord, zou 't gansche zenuwstelsel vernietigen en de dood zou weldra intreden. Maar dit wenscht de jager juist niet: de larven zouden maar matig ingenomen zijn met een levenloos stuk wild, met een cadaver, dat weldra tot ontbinding zou overgaan; onze wesp wil slechts een tijdelijke verdooving veroorzaken, die het slachtoffer gedurende het vervoer totaal weerloos maakt, een verdooving verkregen door hetzelfde procédé als in de laboratoria voor proefondervindelijke physiologie n.l.: de drukking der hersens. Zij gaat te werk evenals een Flourens, die de hersenen van een dier bloot legde en door een plaatselijke drukking op de hersenmassa, onmiddellijk de werking van 't verstand, de wil, het gevoel, de beweging deed ophouden. Zoodra de drukking ophoudt, keeren de functiën dadelijk terug. Evenzoo komen bij de ephippigera de levensresten weer, naarmate de verdoovende gevolgen van een handig geleide drukking uitgewischt worden. De zenuwknoopen, zonder ernstige verwonding tusschen de kaken gekneld, hernemen langzamerhand hun vroegere werkzaamheden en maken een einde aan de algeheele verdooving. Laten we erkennen, dat het geweldig wetenschappelijk is.

Niemand — zelfs de entomoloog niet — blijft voor de grillen

van de fortuin gespaard. Zoodra ge ze tracht na te loopen ont-snapt ze u, en op 't oogenblik dat ge er allermintst aan denkt klopt ze aan uw deur. Hoe vaak heb ik — steeds tevergeefs — getracht de Languedoc'sche graafwesp te snappen op 't oogenblik, dat ze zich op een wingerd-sprinkhaan werpt, toen op zekeren dag, deze bladen waren al bij den drukker — mijn zoontje Emile mijn studeerkamer komt binnenstuiven.

„Kom eens gauw kijken, roept hij uit, ik heb onder onze platanen een graafwesp gezien, die een ephippigera voortsleept”.

Op de hoogte van den toestand, en door mijn verhalen, die onze lange avonden op onderhoudende wijze verkorten, maar meer nog door dergelijke tafereelen, waarvan hij in zijn omgang met de dierenwereld onzer velden getuige was geweest, had Emile goed gezien. Ik snel toe en zie een prachtige Languedoc'sche Sphex die een verlamde ephippigera bij de sprieten meesleurt. Zij richt haar schreden naar een nabijzijnd kippenhok en schijnt tegen den muur te willen opklimmen, ten einde daarboven onder een losgelaten dakpan zijn woning op te slaan. Eenige jaren geleden toch, had ik zulk een wesp met zijn buit beladen een dergelijke klauterpartij zien volvoeren en zich ook onder een dakpan domicilie zien kiezen. Wie weet of het hymenopteer van heden geen nazaat is van dat, waarvan ik u zooeven sprak!

Een dergelijk stout bedrijf zal waarschijnlijk op nieuw vertoond worden, ditmaal voor een talrijk publiek, want allen die werkzaam zijn in de schaduw der platanen, gaan nieuwsgierig in een kring om de sphex staan. Een ieder bewondert het zelfbewuste optreden van 't insect, dat, terwijl zooveel oogen op hem gericht zijn, zich door niets in zijn arbeid laat storen; allen zijn getroffen door de fierheid waarmee het met den kop omhoog en met de sprieten tusschen de machtige kaken gekneld, de geweldige vracht voortsleept. Van alle omstanders ben ik de eenige, wien dit tooneel niet ten volle bevredigt.

— Ach! als ik nu eens een paar levende ephippigera's had! roep ik plotseling uit; zonder eenige hoop te voeden, dat aan dien wensch voldaan kan worden.

— Levende ephippigera's? antwoordt Emile, nu, daar kan ik u aan helpen. Ik heb er van morgen juist eenige gevangen.

En zonder meer klimt hij aanstonds de trap op naar zijn studeerkamertje, waar eenige kaften van woordenboeken de parken zijn, waarbinnen de ontwikkeling van de pracht-rups van den wolfsmelk-pijlstaart plaats vindt. Hij komt met drie ephippigera's terug, zoo prachtig als ik maar met mogelijkheid had durven verwachten: twee wijfjes en een mannetje. Hoe is

't nu mogelijk, dat me dit buitenkansje ten deel is gevallen, nu ik daar twintig jaar tevergeefs op gewacht heb? Dit is gauw verteld.

Een klapekster had genesteld in een der hooge platanen op ons voorerf. De mistral, die nijdige wind dezer streken, had eenige dagen geleden zoo hevig gebulderd, dat de takken als riethalmen hadden gebogen en het nest door die krachtige bewegingen ten onderste boven gekeerd, had zijn inhoud, vier naakte vogeltjes, ter aarde doen storten. Den volgenden morgen zag ik ze liggen, drie ervan waren door den val gedood, 't vierde leefde nog en werd aanstonds toevertrouwd aan de zorgen van Emile, die er driemaal daags op uitging om, ter wille van zijn nieuwen gast, in de naburige grasvelden sprinkhanen te vangen. Maar dit wild is klein van stuk en de eetlust van den voedsterling nam daar op den duur geen genoegen mee. Een ander voedsel moest gezocht worden en de keus viel op de ephippigera, waarop van tijd tot tijd gejaagd werd in het stoppelveld of in 't stekelig gebladerte van den kruisdistel. De drie insecten, die Emile me bracht, waren dus afkomstig uit de provisie-kast van den jeugdigen klapekster. Mijn medelijden met 't arme gevallen vogeltje bezorgde me dat onverwachte voordeeltje.

Met een tangetje beroof ik de wesp van zijn prooi, doch geef er onmiddellijk een mijner ephippigera's voor in ruil, die evenals 't verwijderde exemplaar, aan 't eind van 't achterlijf een sabel draagt. Een nijdig getrappel met de pooten is 't eenige blijk van misnoegen van 't beroofde insect, doch aanstonds loopt het spoor op de nieuwe prooi af, die te zwaarlijvig, te opgezet is om zelfs een poging te wagen zich aan zijn vervolging te onttrekken. Hij grijpt haar met de kaken bij het zadelvormige borststuk, plaatst zich er dwars op en brengt het eind van 't achterlijf onder 't borststuk van 't beest; waar ongetwijfeld de angelsteken worden toegebracht, zonder dat 't me gelukt 't juiste aantal te kunnen vaststellen. 't Vreedzame slachtoffer, dat onnoozele schaaft onzer slachterijen, onderwerpt zich geduldig aan die operatie. De sphex neemt er haar tijd voor, ze hanteert de stylet met een kalmte, die 't haar mogelijk maakt, haar steken op de juiste plaats toe te brengen. Tot zoover is alles vrijwel te zien geweest, maar de prooi ligt met de borst en den buik ter aarde en wat daaronder geschiedt ontsnapt aan 't oog. 't Dier een weinig oplichten om beter te kunnen zien, zou ons nog verder van den weg brengen, de moordenaar zou zijn sabel opsteken en den aftocht blazen. Wat nu verder volgt, is weer gemakkelijk waar te nemen. Na den thorax doorpriemd te hebben, vertoont de punt van 't achterlijf der graafwesp zich onder den hals, dien de operateur breed doet wijken door het slachtoffer op den kop te drukken. Hierin dringt de angel gedurende merkbaar langeren tijd door, alsof de prik, daar toegebracht, heviger is dan elders. Men zou veronderstellen, dat 't getroffen zenuwcentrum het onderste gedeelte van den slokdarmstreng is, maar de voortdurende bewegingen der lichaamsdeelen door dat zenuwstelsel beheerscht, wijzen er op, dat ons vermoeden onjuist is geweest. Door de fijne huid aan den hals worden de zenuwknoopen van den thorax, althans de eerste, gemakkelijker bereikt, dan dwars door de harde huidbedekking van 't borststuk.

En hiermee is alles afgelopen. Zonder eenige stuip trekking, die pijn verraadt, is de ephippigera voortaan een levenloze massa geworden. Voor de tweede maal ontnem ik mijn sphex haar geopereerde, die ik vervang door het tweede wijfje, waarover ik beschik. Dezelfde oorzaken doen thans weer dezelfde gevolgen ontstaan. Tot drie maal toe vlak na elkaar, past ze, eerst op haar eigen prooi, vervolgens op mijn twee ruil-exemplaren, haar weloverdachte operatie toe. Zal ze die ook herhalen met de mannetjes-ephippigera, dien ik nog over heb? Ik be-

twijfel dit sterk, niet omdat de wesp er genoeg van heeft, maar omdat het wild minder van haar gading is. Mijn vermoeden blijkt juist te zijn: nadat ik ook haar derde prooi ontwendigd heb, weigert de sphex beslist zich te vergenoegen met het mannetje, dat ik haar voorhoud. Haastig loopt ze hier en daar naar den vingerdwenen buit te zoeken, loopt wel eenige malen om den wingerd sprinkhaan heen, verwaardigt zich slechts hem een verachtelijken blik toe te werpen en vliegt daarop voor goed heen. Na twintig jaar vind ik opnieuw bevestigd, dat dit voedsel niet in den smaak harer larven valt.

De drie gewonde wijfjes, waarvan ik er twee onder mijn oog heb zien aanvallen, blijven mijn bezitting. De pooten zijn volkomen machteloos. Zet ik het dier in de normale houding op den buik, leg ik het op den rug of op zijde, steeds blijft het den stand aannemen, waarin men het plaatst. Een voortdurend gezweep met de sprietten, van tijd tot tijd enkele bewegingen van buik en monddeelen zijn de eenige levensteeken. Mijn drie slachtoffers schenen mij geschikt materiaal toe om 't bewijs te leveren, dat 't dier na vernietiging van 't zenuwcentrum dat de bewegingen beheerscht, zonder dat hem eenig ander letsel is toegebracht, om zal komen, uitsluitend van uitputting, doch geenszins aan de hem toegebrachte wonden.

Vooraf nam ik de volgende proef.

Twee gave ephippigera's, kersversch gevangen, worden zonder voedsel opgesloten, de een in de duisternis, de andere in een verlichte kerker. Na vier dagen is de laatste van honger gestorven, de eerste pas na een gevangenschap van vijf dagen. Dit verschil laat zich gemakkelijk verklaren. In 't licht heeft het dier, om zijn vrijheid te herkrijgen, zich meer bewogen, en aanzien elke beweging van 't dierlijk mechanisme een vermindering van voedselvoorraad veroorzaakt, heeft een grootere beweeglijkheid spoediger de beschikbare voedingsreserve uitgeput. In 't licht: grootere beweeglijkheid en korter leven; in de duisternis minder beweeglijkheid en langer leven, en in beide gevallen totale onthouding van spijs of drank.

Hierop breng ik een mijner geopereerden zonder voedsel in een donkere omgeving. Behalve van complete onthouding en van de duisternis heeft zij ook te lijden van de wonden haar door de graafwesp toegebracht en toch zie ik haar zeventien dagen lang de sprietten bewegen, en zoo lang die slinger heen en weer gaat, is het levenshorloge zeer zeker niet afgelopen. Eindelijk toch houden ook die slingeren op en is op den 18^{en} dag het dier bezweken. Onder gelijke omstandigheden heeft derhalve het ernstig verwonde insect vier maal zoo lang geleefd als het gave individu; hetgeen den dood te weeg scheen te brengen, heeft inderdaad den levensduur verlengd. Deze bewering is niet zoo paradoxaal als zij op het eerste gezicht schijnt. In gezonden staat beweegt het dier zich en boet dientengevolge levenskracht in. In verlamden toestand hebben slechts zwakke, inwendige bewegingen plaats, die afgescheiden zijn van 't overige organisme, hetgeen een besparing van teerkost tot onmiddellijk gevolg heeft.

In 't eerste geval werkt de dierlijke machine en verslijt; in het tweede geval is ze in rust en blijft in gunstige conditie. Daar de voeding, die de schade moest herstellen, achterwege blijft, verbruikt het beweeglijke dier de beschikbare voedsel-reserve en sterft; het onbeweeglijke daarentegen verteert die niet en bezwijkt pas na achttien dagen. Het leven is een voortdurende vernietiging, zegt ons de physiologie; en de slachtoffers der sphex zijn daarvan een zeer duidelijk bewijs.

Ik wensch nog iets op te merken. De larven van dit hymenopteer begeeren natuurlijk slechts versch vleesch. Ware de prooi ongeschonden in 't hol opgeborgen, dan zou ze in vier of vijf dagen een, aan ontbinding blootgesteld cadaver zijn, en de pas geboren larve zou niets dan een bedorven massa vinden; maar na door den angel getroffen te zijn, kon ze twee à drie weken in 't leven gehouden worden, lang genoeg voor 't uitkomen van het eitje en de ontwikkeling van 't larfje. De verlamming heeft derhalve een tweeledig doel: vooreerst de prooi roerloos te maken om het bestaan van 't teere wormpje niet in gevaar te brengen, en vervolgens om de larve door 't conserveren van 't vleesch gezond voedsel te kunnen voorzetten.

Met de wetenschap tot zijn dienst zou de logica van den mensch niet vernuftiger hebben kunnen handelen.

De beide andere door de sphex gestoken slachtoffers heb ik in een duistere gevangenis gezet en van voedsel voorzien. Voedsel verstrekken aan bewegingloze dieren, die alleen daarin van een cadaver verschillen, dat ze aanhoudend met de lange sprietten zwaaien, schijnt op 't eerste gezicht een onmogelijkheid; de bewegingen der monddeelen nochtans gaven me een weinig hoop, ik heb 't geprobeerd, en het succès heeft mijn stoutste verwachtingen overtroffen. Ik kan bij hen natuurlijk niet volstaan met hun een blaadje veldsla of een ander plantje voor te houden, waar ze onder normale omstandigheden graag aan zouden knabbelen, het zijn hulpbehoevende stumperds, die men om zoo te zeggen, met de zuigflesch groot moet

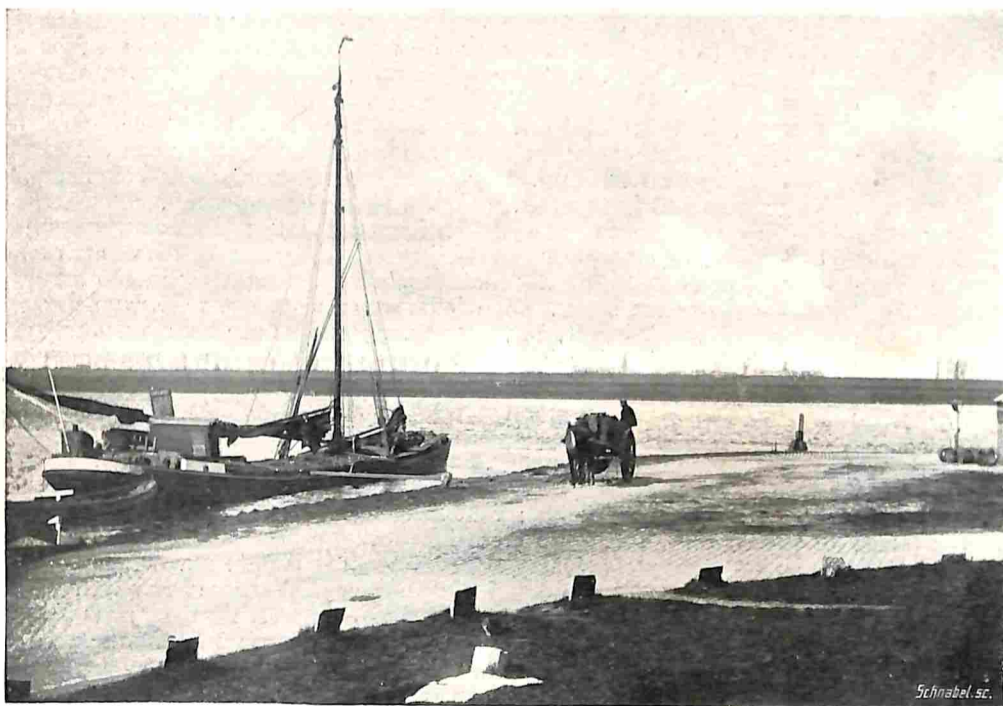

Foto C. Steenbergh.

RIVIERGEZICHT TE HEUSDEN.

brengen en met gortwater in 't leven houden moet. Ik heb me van suikerwater bediend.

Met een strootje heb ik het op den rug liggend insect een drupje van dat zoete vocht in den mond gebracht, en met zichtbaar welgevallen genoten ze ervan, vooral als de vasttijd een beetje lang geduurd had. Ik ga net zoo lang met voederen door, tot ze blijkbaar genoeg hebben. De maaltijd heeft eens, soms twee keer daags plaats, op ongeregelde tijden, om me zelf niet te veel slaaf te maken van de regelen van een dergelijk hospitaal.

Welnu, op dit magere diët heeft een der ephippigera's nog een en twintig dagen geleefd, niet lang vergeleken bij die, welke ik den hongerdood heb doen sterven. 't Is waar, dat ik door een onhandigheid mijnerzijds het insect tot twee maal toe van mijn werktafel op den vloer heb laten vallen en het is niet onmogelijk, dat de daarbij opgedane verwondingen zijn eind verhaast hebben. De tweede toch, wien geen letsel overkomen is heeft veertig dagen geleefd. Daar 't toegediende suikerwater, niet ten eeuwigen dage het natuurlijke voedsel, het plantengroen, kan vervangen, is het zeer waarschijnlijk, dat het dier nog langer geleefd had, als ik haar dit voedsel had kunnen verstrekken. Ik meen hiermede voldoende te hebben aangetoond, wat ik me voorgesteld had, nl. dat de slachtoffers door de spies der graafwespen getroffen, niet tengevolge der verwonding maar wel van uit-

J. H. FABRE. (vert. door P. G.)

*) Tot verduidelijking van de methoden dezer wespen om haar prooi te verlammen, diene de opmerking, dat het centrale zenuwstelsel bij de insecten uit een snoer van onderling verbonden zenuwknoopen (gangliën) bestaat. In den kop zijn er twee en wel boven en beneden den slokdarm één, die men hersenen zou kunnen noemen. Verder bevinden zich nog verscheidene in thorax en achterlijftringen.

In dit bijzondere interessante opstel komt de scherpzinnigheid van den uitnemenden waarnemer wel het best aan 't licht.

S. L.

HEUSDEN.

HET is zeer karakteristiek, het binnenkomen in deze oude, kleine stad, zoo van den grooten landweg, die u tusschen de hooge groene wallen doorvoert en dan in eens een straat wordt, zoodra ge binnen zijt, en ge zoudt daar aan den ingang een poort wenschen, een oude echte poort, die, op uwe waarschuwing, met veel gedruisch van ijzer werd geopend, een bedrijf dat aan uw bezoek den schijn van eenige beteekenis verleende, uwe tegenwoordigheid iets van een gebeurtenis lijken deed.

Ge vindt dadelijk aan de binnenzijde der wallen uitgestrekte plantsoenen, waar vooral, temidden van laag eik- en sparrehout, de iepen heel bijzonder zijn, en ge bespeurt overal rondom: de kleine tuinen en schilderachtige achterhuizen der bewoners. Kleine gemetselde bruggen voeren u de stille, propere straatjes in, die in niet geringe mate dat weemoedig ernstig aspect vertoonen, hetwelk den ouden Nederlandschen steden dikwerf eigen is. De gevels in bestorven grijze, gele, bruine en zachtroode kleur wisselen ter weerszijden voortdurend af, de blauwe zerken der stoepen zijn smetteloos zonder een enkele oneffenheid, de zwarte ijzeren hekken eromheen blinken als spiegels, de grove zware schakelkettingen tusschen de ijzeren paaltjes zetten sierlijk de stoepen af met hunne zwarte glinsterende bochten in den vorm van guirlandes; de belleknoppen en koperen naamplaten schitteren zoo, dat de meest cokette menschen hun toilet er voor zouden kunnen maken, althans voor de laatste.

Door een open tuindeur bemerkt ge hoe een dienstmeisje bezig is met het afstoffen van ouderwetsche solide meubels, en juist een grooten stoel telijf gaat met een mattenklopper, zoo'n ernstigen armstoel, waarin de grootmoeder van den eigenaar reeds als kind opencafé heeft gespeeld, en die in een groote stad reeds lang voor een nieuwer, spichtiger en hoekiger model zou zijn ingeruild. Zoo is er veel, dat u op uwe wandeling door de vredige lichte straten als iets genoeglijks treft, en den groote-stadsbewoner door ernst en kalmte weldadig aandoet. Wel is er menig oud gebouw gesloopt, wel menig hersteld op een wijze die er het oude en mooie aanzicht geheel aan ontnomen heeft, maar de straatjes, kleine stegen en grachtjes hebben op vele plaatsen hun sober en toch schilderachtig aspect behouden, andere plaatsen bieden wederom door hun lieve kleinsteadschheid een naïef en oorspronkelijk schouwspel. Aan de Demert of Noordersingel, — een kleine smalle gracht — staan een reeks huisjes,

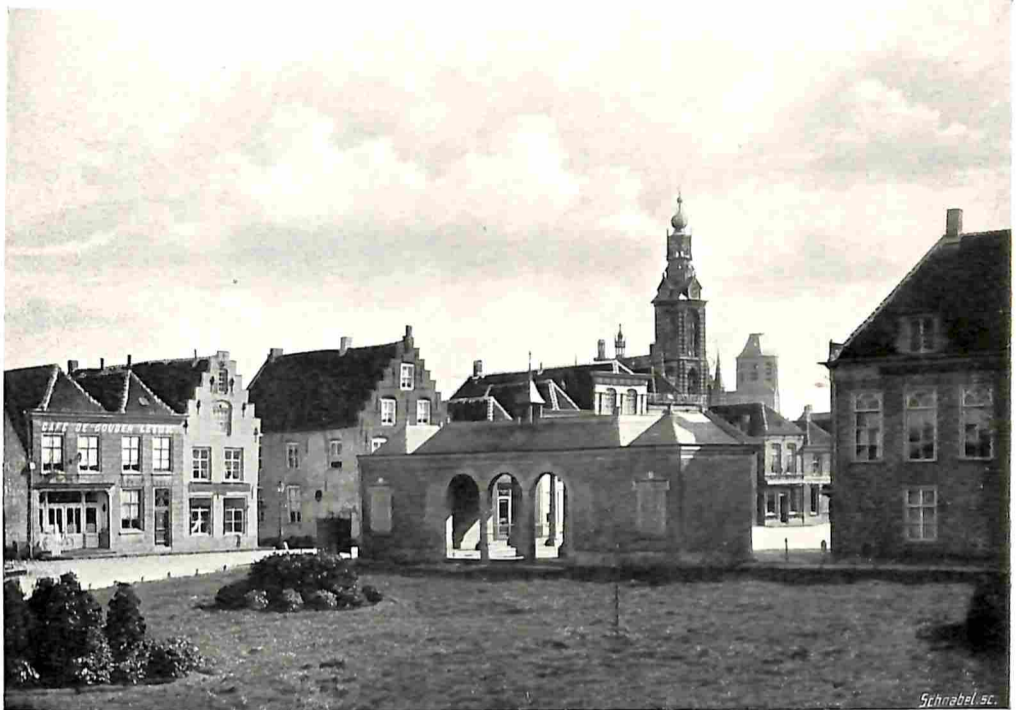

Foto C. Steenberg.

GEZICHT OP HEUSDEN VAN DE RIVIER.

die het aandachtig bekijken dubbel waard zijn: een echt oud-Hollandsch buurtje, zooals men op de doeken onzer vermaardste stadsschilders vindt. Aan de zoogenaamde Oud-Heusderpoort staat een zeer mooi woonhuis uit 1619, dat voor een gedeelte nog in zijn ouden staat is, en voor een der merkwaardigste specimina der Oud-Heusdensche huizen geldt; behalve dit zijn er nog enkele, met sierlijke trapegevels en boogvensters en menig aardig detail, maar bijna alle geheel vernieuwd. Dit laatste is ook het geval met het fraaie stadhuis. Dit werd in 1588 gebouwd, toen het vorige raadhuis geheel was afgebrand, en jaren daarna verbreed aan de voorzijde, waardoor een mooie statige gevel verkregen werd.

Dit gebouw met zijn hoogen, spitsen en eigenaardig geornamenteerden toren, met het breede sierlijke bordes, zijn fleurige vensterluiken en vroolijke schilderingen, werd geheel in den ouden stijl vernieuwd, en kan als zoodanig een meesterstuk heeten. Het is de trots der Heusdenaars. Ook van binnen heeft het alle statigheid, waarop het raadhuis van zulk een oude stad als deze aanspraak maken mag. Het gekleurde tegelwerk, de mooie wandbetimmering, de schouwen en kunstvolle oude meubels maken een voornamen indruk. Men vindt er ook nog een aantal bezienswaardigheden, als een klein fraai kanon, vaandels der schutterij, wapens en aardige prenten; vele der kunstschaten zouden, naar zeggen, door den brand verwoest zijn, en, zoo ik mij vertellen liet door een Heusdenaar, die, naar allen schijn het zeer goed weten kan, zijn de grootste merkwaardigheden die der schutters van Sint Joris geweest, welke op zeer eigenaardige manier verdwenen zouden zijn. Tengevolge van een ouden strijd om het bezit dezer kunstverzameling zouden ze uit het raadhuis door een der twistende partijen zijn weggehaald, en bij Frederik Muller te Amsterdam geveild, waarna deze firma, vernemend van het ge-

Foto C. Steenberg.

BUURTJE TE HEUSDEN (DE DEMERT).

Foto C. Steenbergh.

DE GROOTE KERK TE HEUSDEN.

schil en de reden waarom de goederen bij haar waren ondergebracht, alles wederom afstond aan de Sint Joris lieden, welke om welke reden ook, de kostbare relikwieën aan het Rijks Museum te Amsterdam gaven; het museum, accepteerde deze gave niet en schonk alles aan de stad Heusden, waarna deze stad aan het Rijksmuseum de kostbaarheden, die zooveel narigheden en gekijf hadden opgeleverd, maar wederom in bruikleen gaf, waar deze na de vele wederwaardigheden eindelijk de zoo noodige en gewensche rust vonden. Zoo ongeveer vertelde mijn zegsman mij, erbij voegend dat ik voor duidelijker, en wellicht juist bijzonderheden de oude kranten kon raadplegen, eene bezigheid, waartoe ik, daar mijn zegsman mij dien tijd, waarin deze geschiedenis plaats greep, niet goed mededeelen kon, tot nog toe heel niet heb kunnen besluiten. Wat mijn welwillende lezers mij wel vergeven willen.

Op mijn wandeling, na het bezoek aan het raadhuis, trok een typische gevelsteen in een der oude huizen mijn aandacht; hij stelt een man voor, die, zich in alle bochten wringend, door een wereldbol, die ondersteboven staat, heenkruipt, wat de verbeelding is van de zinrijkheid, die eronder staat: „Men moet hem come sal men doer diese verkeerde werelt come”.

Verder trof ik nog verscheidene pittige kiekjes aan, als de groote havenplaats, waar de overdekte vischmarkt heel aardig doet; de mooie nieuwe brug over de Maas, wat verderop, voorbij de stad gebouwd; de plantsoenen aan den waterkant; de sluis en vergezichten over het uitgestrekte landschap aan alle zijden.

Daarna ging ik de groote kerk bezien, een ongewoon gebouw, doordat er zeer veel aan gerestaureerd en vergroot is, wat uit een stijloogpunt niet steeds op even oordeelkundige wijze gebeurd schijnt te zijn. De onregelmatigheden zijn echter minder opvallend doordat heele partijen door klimop, — mooi vol glanzende plekken klimop, zelf als groene geplazuurde muren — bedekt zijn.

De kerk, vanouds de Sint Catherinakerk, werd, naar ik las, in 1328 gebouwd en in 1555 aanzienlijk vergroot; hier wordt bedoeld de kerk zooals wij die thans vinden; vóórdien was er een kerk, waartoe de oude Romaansche toren, die een waarlijk eerbiedwaardig aanzien heeft, moet behoord hebben. Bij de bekende buskruitontploffing in 1572 werd het grootste gedeelte dezer kerk nogmaals verwoest, en, als gezegd, vrij onregelmatig hernieuwd. Eene aankleding, welke men zeer practisch wellicht, doch zeker niet schoon noemen kan — leelijke luchters in zogenoemd modernen stijl, onvoordeelig geplaatste beschotten en verdere betimmering, — is weinig geschikt om van dit interieur nog iets harmonisch te maken. In het koor vindt men eenige mooi geschilderde vensters en aan den kant van het orgel een collectie van goed gebleven zerken met ofschoon zeer oude, toch uitstekend gave inscripties. In het fond van het koor is een zeer rijk grafmonument in marmer van baron van Friesheim, den gouverneur der stad, een gedenkteeken dat deze heer — uit overmaat van bescheidenheid? uit vrees voor het teloorgaan zijner nagedachtenis? — voor zichzelf gedurende zijn leven heeft doen vervaardigen. Het beeld stelt den gouverneur voor in liggende houding op een sarcophaag van donkerder marmer, omgeven met wapentuig en vaandels, waaronder dit opschrift: „Johan Theodoor baron van Friesheim, generaal van de legers van zijn Keyserlijke en Catholieke majesteit Carel IV; gouverneur van 's Hertogenbosch”. In 1733 overleden, — als bevelhebber, niet meer van Heusden, maar van 's Hertogenbosch, — werd hij in het koor der Heusdensche kerk voor het, door hemzelf bestelde, gedenkteeken begraven.

De oude toren der kerk heeft dit eigenaardige, dat het boven-deel geheel ontbreekt, en de breede zware romp eindigt in een

achtkante versmalling met een groot plat er op. De spits werd namelijk door Napoleon bij zijne bezetting van Heusden in 1811 er afgenomen om een telegraafstoestel te plaatsen. Zulk een toestel had, natuurlijk zeer weinig gemeen met ons tegenwoordig electrisch telegraafstoestel, dat een kleine dertig jaar later dit oude systeem verdringen kwam. De toestellen van dien tijd, door de gebroeders Chappé uitgevonden, waren al zeer eenvoudig, een samenstel van eenige planken en latten, welke, in elken gewenschten stand te richten, door hunne onderlinge verhouding een schriftteeken vormden, hetwelk dan op groote afstanden met behulp van verrekijkers werd gelezen, en opgeteekend. Een vrij zware dwarsplank, in alle richtingen beweegbaar met aan beide uiteinden wederom een even beweegbare dwarslat vormde dit geheele toestel, dat daar in de lucht, gelijk reusachtige handgebaren van een doofstomme, zijne mededeelingen dicteerde aan op afstanden, van 8 tot 10 kilometer telkens, opgestelde observatieposten. Het werd in 1793 door de Conventie aangenomen, en de eerste lijn, tusschen Parijs en Rijssel werd gesticht. De berichten van Napoleon waren, zegt men, binnen zes uur te Parijs, wat toch een groot voordeel boven postrijders en dergelijke overbrengers is. Dit toestel mocht bij betrokken weder niet bruikbaar zijn, op heldere dagen daarentegen bewees het uitmuntende diensten. In een rapport der Fransche regeering uit het jaar 1794 leest men: „Les communications se font avec la rapidité de l'éclair, et les ordres du Comité du salut public arrivent même à travers une armée assiégée.”

De toren, op deze wijze wel niet verfraaid, biedt echter in elk geval een belangwekkend en zonderling aspect, wat den vreemdeling onwillekeurig doet neuzen naar verdere bijzonderheden.

Niet geheel ten onrechte is de Heusdenaar trotsch op de historie zijner vaderstad. Reeds de ouderdom van Heusden is zeldzaam; men leest dat het in 839 werd verwoest door de Noormannen; het zou voor dien tijd hebben toebehoord aan de graven van Teisterbant, en ten dage der invallen van de Noormannen het eigendom geweest zijn der graven van Cleve. Tusschen de Maas en de Oude Maas gelegen, was het in uiterst gunstige conditie voor scheepvaart en handelsverkeer, en de stad was eeuwen lang dan ook zeer welvarend. Zij bleef de belangrijkste plaats der streek, tot de hertogen van Brabant, een andere plaats — het latere 's-Hertogenbosch — tot hunne residentie kiezend, de glorie van Heusden bedreigden, en de wakkere bewoners der stad en van het geheele graafschap trokken op, om dat 's-Hertogenbosch, die mededinger, te vernielen. Deze veldtocht geschiedde in 1184 tot tweemaal toe, wat op een nederlaag der Heusdenaars uitliep. De hertogen van Brabant namen hun goede stad in. Op het einde der dertiende eeuw vinden wij graaf Floris V leenheer van het land van Heusden. In de veertiende eeuw wederom onder de graven van Brabant, krijgt Heusden een sterk kasteel tot bescherming van zijn toenmaals zeer uitgebreiden handel en scheepvaart, welke echter in later jaren door een gaandeweg dichtslibben van den tak der Oude Maas langzaam achteruitging.

Inmiddels was het land weer aan Holland gekomen en maakte met Holland al de bestuurs-wisselingen mede, af en toe bekampt door de Gelderschen, nu en dan weder eens door de hertogen van Brabant beheerscht en ten prooi — begeerlijk als de plaats om zijne bevoorrechte ligging en welvaart aan een ieder scheen — aan eidelooze oorlogen en twisten; de Spaansche en Fransche tijden verschoonden de stad al evenmin, en het aantal belegeringen, innamen en veldslagen, waarvan Stad en Land het rampzalig tooneel moesten zijn, is door weinige streken en steden in ons vaderland overtroffen; branden, ontploffingen, overstroomingen en velerlei rampen, niet minder dan de verschrikkingen der herhaalde oorlogen, teisterden de plaats door de eeuwen henen. Weinige steden zijn beproefd als Heusden, en ook, weinige steden hebben een roemrucht verleden ols deze, wier heeren in krijgshaftigheid hunne gelijken niet kenden ten dage dat zij de dochters van Engelsche koningen ontvoerden.

Er is, lijkt mij, aan dit stille en vredige Heusden toch iets van de oude roemruchtigheid gebleven. Zijn het de schoone steile wallen, die het omringen? Is het de ligging die u, wanneer ge aan het marktplein staat, den ganschen omtrek doet overzien, als stondt ge in een hoogen geschuttoren die het geheele land bestrijkt? De straatweg, die, voerend naar den ingang der stad, op zulk een eigenaardige wijze, bijna plotseling, u deze oudtijdsche vesting doet binnentreden, onverhoeds als een sterken vijand? Iets van kalmen ernst, — als van een bejaarden man die veel leeds verbeten heeft gedurende zijn lange leven — en een onzegbare schijn van historische statigheid leek mij nog te wijlen daar, in die kleine, oude stad. Ik weet dat, er bijna niets meer van het oude staat en dat wat nog bleef, onkenbaar gemaakt werd; ik heb met eigen oogen gezien dat het gansche verleden er is gesloopt, en toch....

Een grootheid die was en verging stemt wel tot weemoed bij het overdenken, tot ernst zeker. Zoo was het mij ook eenigszins te moede, als ik dien achtermiddag de kleine, ernstige stad verliet. Het was langs denzelfden weg, dien ik in den ochtend was gekomen, den grooten en eenzamen landweg, die als onverhoeds, tusschen de groene vestingwallen uit, ineens naar buiten brak, dan zich verloor in de verten van het herfstlandschap, waar de avond reeds komende was.

S.

DE HEIDE.

WEET ge, wanneer de hei op haar mooist is? Als hier en daar een enkel takje bloeit, als het jonge paars een eerste poging waagt, het doffe groen te doorbreken. Dat is op het eind van Juli en de eerste dagen van Augustus het geval. Heele velden neemt ze in beslag, vlakten, waar het oog als een grenzeloos wijd over dwalen kan. De stille hei, de rusteloze zee, ze wekken stemmingen in den mensch, elkaar in hun diepste wezen gelijk. Het hooge diluvium, tot heden nog niet geschikt voor rentegevende cultuur, het drasse hooge veen, sedert zijn vorming nog nimmer gedwongen den mensch eenige schatting op te brengen, zij zijn het gebied, waar de heide onbepert haar heerschappij voert. Zij groeit, waar geen andere plant het uithouden kan, zij tiert welig, waar de bodem aan andere gewassen te weinig voor hun leven biedt. En toch: schoon weinig-eischend, is ze kieskeuriger dan men vermoeden zou. Zet ze in de klei — ze sterft; plant ze op het laagveen — haar dood valt met wiskundige zekerheid te voorspellen; geef ze het vruchtbaarste plekje in uw tuin — ge houdt ze niet in het leven; kweek ze in een bloempot binnen of buitenshuis — al uwe zorgen zullen vruchteloos zijn; ze gaat zienderoogen achteruit en er is geen redden aan.

Wat is het toch, dat haar schort? Mist ze de vrijheid? Of de open lucht? Of brengt iedere verandering in haar standplaats ook een verandering in haar levenswijs teweeg, die haar gezondheid knakt, haar zelve ten verdere voert? De ervaring leert het maar al te goed. Zij leeft namelijk in gemeenschap met een schimmelpiant, wier donkere draden zich rondom haar wortels strengelen en die haar het vocht en het bodemvoedsel toevoeren, dat ze bij gebrek aan wortelharen, zelf niet uit den grond halen kan. Die schimmeldraden vormen dus den onmisbaren schakel, die haar met haar standplaats verbindt. In ruil daarvoor krijgen die schimmels van hun hospes de bouwstoffen, die ze voor hun groei en hun leven noodig hebben. De hei en haar schimmel hooren bij elkaar; 't is, of ze een verbond tot wederzijdsch hulpbetoon gesloten hebben. Waar de schimmelpiant niet leven kan, daar wil de hei niet tieren en omgekeerd: waar geen hei is, daar vindt men ook de schimmel niet. Nu is deze schimmelsoort aan een bepaalde geaardheid van den grond gebonden; die grond moet eenigszins vochtig en... „heigrond” wezen. In dor zand, klei of laagveen houdt de schimmel het niet uit. Daar wil de hei dus ook niet groeien.

Opmerkelijk is het, dat waar de heigrond tot grootere vruchtbaarheid wordt gebracht, de hei verdwijnt. Heb een laag stuk hei, tamelijk vochtig, bemest het ieder jaar en de hei wordt wei. Laat het bemesten na en de wei wordt weer hei. De verklaring ligt voor de hand. De heistruik groeit langzaam, het stukje dat er ieder jaar bij komt, is niet veel; een stronk van een pink dik is verscheiden jaren oud. Op een vruchtbaren grond groeien gras en kruiden haar boven 't hoofd. Ze berooven haar het licht en ze sterft. Maar omgekeerd: wordt de grond schraal, blijft de de bemesting achterwege, dan is het ook met den grasgroei gedaan; de hei, die een kwijnend bestaan leidde, komt in gunstiger conditie; de concurrentie, die een poos lang moordend was, heeft uit en al gauw bedekt het bruine kleed weer het heele veld. Wie heigrond ontgint en de handen in den schoot legt, die krijgt heigrond terug.

Heigrond is tot weinig nut. De scheper mag er met z'n kudde dwalen, de bijen mogen er in gunstige jaren wat honig vergaren: heigrond is woeste grond en kan alleen met opoffering van veel tijd en veel geld in cultuur gebracht worden. Voor een liefhebber geen werk, om mee te beginnen. Laat die maar den poëtischen kant er van houden, zich vermeien in de schoonheid der bloemen, te gast gaan op de verrukkelijke vergezichten! Want de practijk van de hei-ontginning is niet iets, waar men slapende rijk bij wordt, geen terrein, waar het succes op den eersten den besten would-be landbouwman te wachten staat.

Zullen we de moeite nemen, een enkel bloempje, zoo'n klein paarsje, nauwlettend te bezien? De kelk zou men allicht voor de kroon houden; ze heeft vier slipjes, wier kleur iets naar het roode zweemt. Daar binnen staat de kroon. Haar slipjes zijn kleiner; ze vullen de openingen tusschen de vorige aan en zijn zuiverpaars. Binnen-in staan de meeldraden. Er zijn er acht. Ter weerszijden van hun helmknoppen dragen ze een tamelijk lang aanhangsel, dat met ruwe haren bezet is. Die aanhangsels zorgen er voor, dat geen bij den kop naar binnen steken kan of de meeldraden krijgen een duw en het stuifmeel, in de helmknoppen besloten, valt den bezoekers op den kop. Probeer het zelf maar eens, de punt van een potlood in de bloem te steken, zonder een meeldraad aan te raken. Het zal u niet gelukken. En zoo komt het dan ook, dat de bijen en andere bezoekers geregeld voor de kruisbestuiving zorgen. Maar toch is het mogelijk,

dat dit bezoek uitblijft. Dan weet de bloem zich zelf te redden. Het stuifmeel, niet kleverig als dat van andere insectenbloemen en ook niet met wratten bezet, zooals men misschien verwachten zou, maar glad en droog, wordt licht door den wind meegevoerd. En als om dien wind er nog beter vat op te geven, verlengen zich de meeldraden op het eind van den bloei, zoodat de helmknoppen ver naar buiten komen te hangen. Zoo wordt het stoffige poeder gemakkelijk op den luchtstroom voortgedreven. Andere bloemen vangen het op, op den vooruitgestoken stempel blijft het kleven en het doel van den tocht is bereikt. Eerst insectenbloem, dan windbloem: kan het anders, of de hei moet veel zaad dragen? Vandaar dan ook, dat ze zich tamelijk snel uitbreidt, waar ze zich eenmaal gevestigd heeft en daar geen plekje onbezet laat.

K. SIDERIUS.

LUGANO.

DE groote meren aan weerszijden van de Alpen trekken elk jaar tot zich duizenden en duizenden, die genieten willen van de schoonheid hunner oevers, van het gekabbel der blauw-groene golven en van de majestueuse gebergten, die ze omringen. Sedert de vorderingen van de techniek den mensch een weg gebaand hebben door het midden van de Alpen, worden vooral vier van deze meren door een onafzienbaren stroom van vreemden opgezocht, namelijk de Vierwaldstättersee ten Noorden en de Lago's di Como, di Lugano en Maggiore ten Zuiden van de Alpen. Over de Vierwaldstättersee hangt een waas van onsterflijke poëzie, de drie andere meren daarentegen bekoren door blijden glans en jubel, die doet oplaaien de levenslust van ieder, die hen bezoekt. Elk der genoemde meren heeft zijn bizondere aantrekkelijkheid. Maar het is toch zeker niet te boud gezegd om het meer van Lugano het allerschoonste te noemen. En terecht geeft men Lugano den eernaam van „parel der Zwitsersch-Italiaansche meren”.

Terecht! Want als een glanzende parel ligt Lugano in een smaragd-kleurige bocht, als om den haastigen toerist door zijn bekoring te boeien en hem op te houden in zijn reis naar het

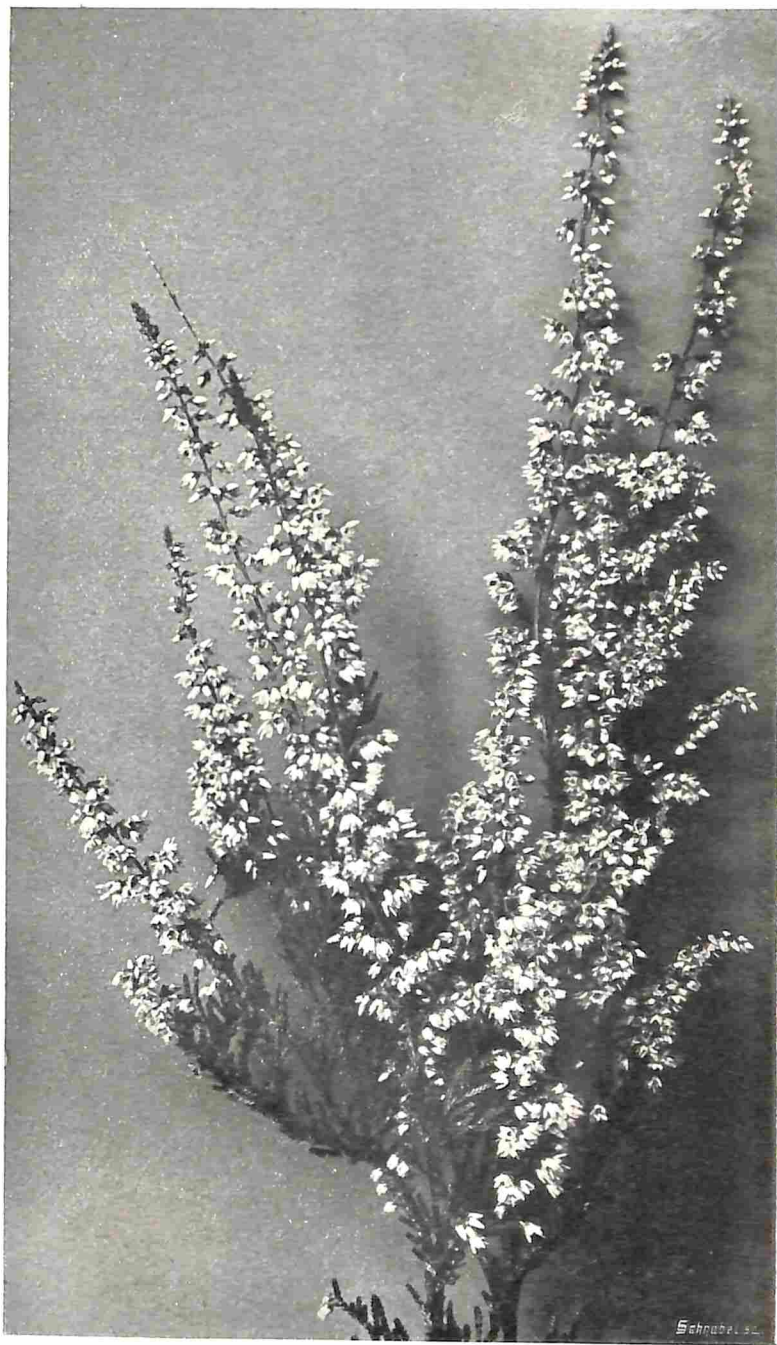

Foto R. Tepe.

STRUIKHEIDE IN BLOEI.

LUGANO.

Zuiden. De stad is tegen de zachtjes glooiende bergen gebouwd en steekt met haar witte huizen scherp af tegen de donkeren achtergrond met zijn bijna tropischen plantengroei. Links aanschouwt men de groene berghellingen van den Monte Bré, uitlopend in het villa-rijke Castagnola, de voorstad van Lugano. Rechts stijgt de majestueuse Monte San Salvatore op uit de blauwe golven en tusschen deze twee rotsige reuzen ligt in wijden boog de stad gespreid, ongetwijfeld de mooiste van Italiaansch-Zwitserland.

Aan den overkant verheffen zich de steile wanden van den Monte Caprino en de rotsen van den Monte Generoso. Over dit panorama welft zich de azuurblauwe hemel en giet de zon haar gouden licht.

Aan zijn gunstige ligging dankt Lugano zijn heerlijk klimaat. De winter is kort en zacht; strenge koude en sneeuw behooren tot de zeldzaamheden, evenals nevel of lang aanhoudend regenweer. Reeds in Februari waaien de lente-koeltjes en reeds in Maart bloeien in de tuinen de camelia's, perzik- en amandelboomen, de oleanders en de granaten. Als elders de winter nog op grimmige wijze den scepter zwaait, bloeien in Lugano primula's en viooltjes, reeds in Februari verkondigend, dat de lente in aantocht is!

De korte, matig-warme zomer gaat in Lugano over in een heerlijken herfst. Het seizoen duurt dan ook tot diep in den winter. De plantengroei is in den herfst op zijn schoonst; dan ook is het de tijd, dat de verrukkelijkste vruchten, de edelste druiven tot rijpheid komen.

Een wandeling door de stad loont wel de moeite. Het meest bezienswaardig is het indrukwekkende Raadhuis in Grieksch-Romeinschen stijl, waar vroeger de Regeering van het Kanton zetelde; hier is ook een fraaie schilderijenverzameling ondergebracht. Daarnaast is de Piazza del Giardino met een mooi plantsoen en een aardige fontein. De kerk „Santa Maria degli Angeli” aan de via Nassa bevat het meesterwerk van den Lombardischen schilder Bernardino Luini, het lijden van Christus, en verder de Madonna met het kind en het Avondmaal van denzelfden kunstenaar.

Het bonte gewoel van een Italiaansche markt vertoont zich op bepaalde dagen op de Piazza della Riforma.

Aan de via Aassa met hare op ouderwetsche wijze gesnoeide boomen verrijzen de beste winkels van de stad; alle voortbrengselen van de Italiaansche nijverheid zijn daar voorhanden.

Der vermelding waard, als een monument van de Italiaansche vroeg-renaisance, is de oude parochiekerk en bisschoppelijke kathedraal, die zich als een wachter verheft boven de aan haar voeten liggende stad. Komt men deze kerk uit, dan ontrolt zich een heerlijk panorama voor onze oogen. Links, héél ver achter in 't Cassarate-dal, zien we den trotschen Monte Canoghé; dichterbij den Monte-Bré verheffen zich de toppen van den Sasso Grande ten hemel, terwijl onder in het dal langs

de Cassarate zich vriendelijke dorpjes vertoonen.

Heeft dus Lugano zelve reeds bezienswaardigheden, zijne omstreken bieden gelegenheid tot buitengewoon mooie wandelingen en tochten.

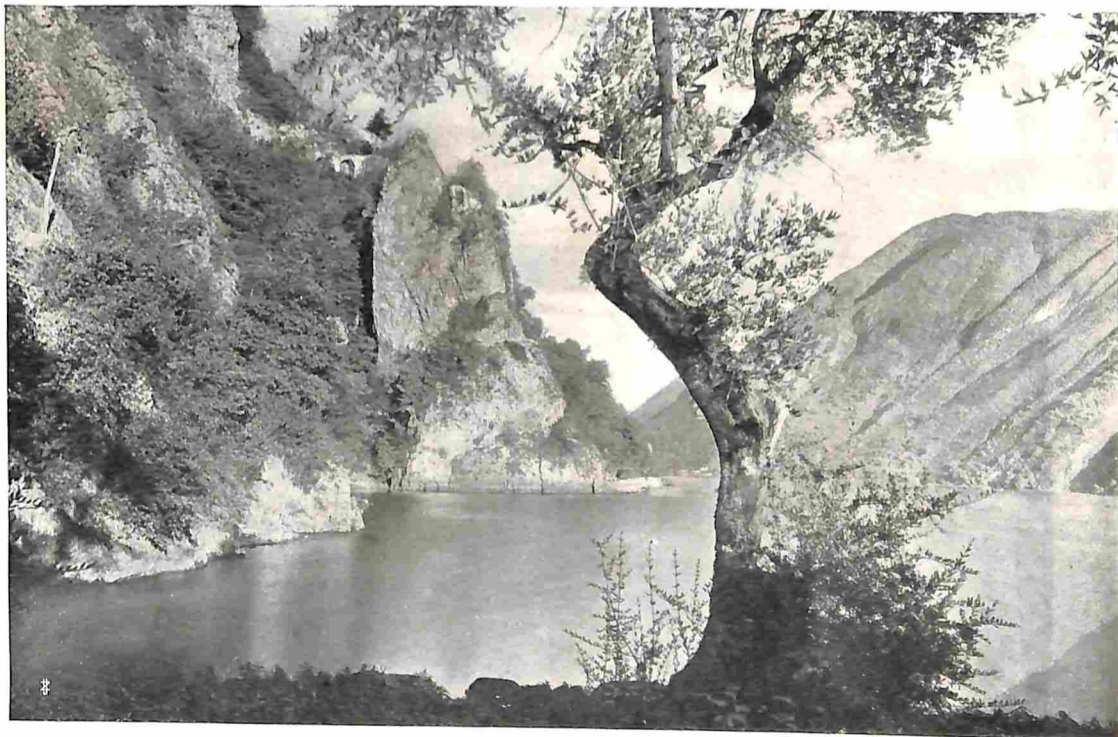
Om maar iets te noemen: de tocht naar den Monte Salvatore. Sinds eenige jaren brengt een kabelspoorlijn de bezoekers dicht bij den top van dezen berg. Het lijntje mag wel een wonder der techniek genoemd worden: het is 1645 Meter lang en heeft een stijging van 38 tot 60 %. Eerst slingert zich de lijn tusschen bloeiende velden, wijnsbergen en schaduwrijke kastanjeboschen; plotseling, halfweg, verandert de streek: rechts en links rotsen met wilde kloven, welke nu en dan ons een blik gunnen in den gapenden afgrond aan onze voeten. Doch tusschen het soms zwarte, soms hel-witte gesteente lachen ons te midden van donker groen roze, zoet-riekende sterre-bloempjes tegen. Het zijn de Salvatore-bloempjes (*Daphne Cneorum*), zoo genoemd, omdat ze alleen op dezen berg groeien. Ook de dierenwereld is hier belangwekkend: de muurlooper, door Brehm een der zeldzaamste en mooiste vogels van Zuid-

Europa genoemd, met zijn blauw-grijze lichaam en licht-tusschen donkerrode vleugels, een steenachtig pad voert in weinige schreden van het eindpunt van het treintje naar de Velta, den top, waar op het ruime terras het bedevaartkerkje staat. Omdat de geweldige berg alleen, door geen burens omgeven, uit de diepte oprijst, is het uitzicht natuurlijk naar alle zijden vrij en bewonderingswaardig schoon. Zeer diep beneden ons het donker-blauwe meer, verder de onvergankelijk mooie golf van Lugano, waaruit de stad zachtkens tegen de heuvelen opklimt; en achter de heuvelen bergen en achter de bergen hooggebergten en ten slotte de ijsreuzen van de Alpenwereld in wijden kring, van de Savoysche en Walliser Alpen tot de Tiroolsche bergen. Dan worden naar het zuiden de hoge toppen trapsgewijze lager tot zij in de uitgestrekte Lombardische laagvlakte overgaan.

Zeer aan te bevelen is verder een uitstapje van Lugano met den bergspoorweg naar de Belvedere di Lanzo; vandaar wordt men een prachtig vergezicht. Van deze spoorlijn kan van Maart tot eind November gebruik worden gemaakt; de spoorreis duurt 50 minuten. De Belvedere di Lanzo ligt 900 M. boven den zeespiegel en biedt het schoonste gezicht op het meer van Lugano. Men heeft er een prachtig panorama op de Alpen van Monte Rosa tot Jungfrau.

De boaten van de „Societa Navigazione e Ferrovie” brengen den toerist naar allerlei plaatsen, aan het meer van Lugano gelegen en vandaar uit kan men weer nieuwe uitstapjes maken. In Ostena dicht bij St. Margherita, bevindt zich de bekende kloof, die zeer schoone tuftsteenen te zien zijn.

Daar valt veel te genieten, aan Lugano's wonder-mooi meer!

EEN MOOI GEDEELTE VAN HET MEER VAN LUGANO.